

Linnéuniversitetet

Institutionen för kulturvetenskaper

Examensarbete

Gallring i allmänhetens tjänst?

- en kvantitativ undersökning om gallringsprinciper på svenska folkbibliotek

Författare: David Hjalmarsson och Patrik Lindström

Examinator: Joacim Hansson

Handledare: Peter Kåhre

Termin: VT12

Ämne: Biblioteks- och informationsvetenskap

Nivå: G2E

Kurskod: 2BO00E

Svensk titel: Gallring i allmänhetens tjänst? - *en kvantitativ undersökning om gallringsprinciper på svenska folkbibliotek*

Engelsk titel: Weeding for the public good? - a quantitative study regarding weeding practices at public libraries in Sweden

Författare: David Hjalmarsson och Patrik Lindström

Färdigställt: 2012-06-15

Handledare: Peter Kåhre

Abstract: The purpose of this bachelor's thesis is to examine how public libraries in Sweden handles their weeding procedures. A series of questions are asked: How does libraries in Sweden motivate weeding? What principles constitutes the procedure of weeding? Which aspects are given most importance when weeding is decided. How does views on weeding differ between libraries of different sizes? How does longer or shorter professional experience influence the view on weeding?

The study was done through an online questionnaire which was sent to a number of staff members on different libraries via e-mail. Based upon a previous study by Dilevko and Gottlieb, the staff members were asked to value different alternatives on questions concerning why they weed, criterias used for weeding decisions, reasons why weeding is not done, factors discouraging weeding, what is done with the weeded items and what sort of changes could improve the weeding procedure. Results from the survey confirms physical condition, accuracy of information and circulation as the three prime criteria for weeding. Answers about attitudes towards weeding showed a widespread consensus among library personnel regarding the positive effects of weeding. Additionally, results also show some difference between small- and larger-sized libraries where the small-sized libraries seem to take a rather patron-driven approach to weeding, thus leading to a more market-adapted role. In contrast larger-sized libraries seem to weed more out of a culture-intermediate role, giving qualitative criterias such as accuracy of information larger importance than circulation statistics.

Keywords: Weeding, Public libraries, Survey, Sweden, Library roles

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Problemformulering.....	2
1.3 Syfte.....	2
1.4 Frågeställningar.....	2
2 Teori.....	4
2.1 De tre biblioteksrollerna.....	4
2.2 Kärnsamling.....	5
2.3 Användning av teorin.....	5
2.4 Begreppsdefinitioner.....	6
3 Tidigare forskning.....	7
3.1 Gallringskriterier.....	8
4 Metod.....	10
4.1 Avgränsning.....	10
4.2 Procedur.....	10
4.3 Material.....	11
4.3.1 Utformning av enkäten.....	11
4.4 Bakgrundsvariabler.....	12
4.4.1 Könsfördelning.....	12
4.4.2 Yrkesverksamma år.....	12
4.4.3 Formella riktlinjer.....	12
4.4.4 Bibliotekens storlek.....	12
4.5 Redovisning av resultatet.....	13
5 Resultat.....	14
5.1 Anledningar till att gallra.....	14
5.2 Betydelse av olika faktorer vid gallringsbeslut.....	17
5.3 Anledningar till att gallring inte sker.....	19
5.4 Faktorer som avskräcker gallringsbeslut.....	21
5.5 Vad händer med de gallrade böckerna.....	22
5.6 Vilka förändringar skulle förbättra arbetet med gallring.....	24
5.7 Åsikter om gallringens effekt.....	25
6 Analys.....	27
6.1 Varför gallrar svenska folkbibliotek?.....	27
6.1.1 Varför gallrar inte svenska folkbibliotek ?.....	28
6.2 Vad gallrar svenska folkbibliotek?.....	28
6.2.1 Vad undviker svenska folkbibliotek att gallra?.....	29
6.3 Biblioteksrollernas inverkan på hanteringen av gallrade böcker.....	29
6.4 Önskade förändringar.....	30
6.5 Gallringens upplevda effekt.....	31
6.6 Avslutande diskussion.....	31
6.7 Metodkritik.....	32
Sammanfattning.....	33
Referenser.....	34

Bilaga A - Webbenkät

Figurförteckning

Figur 1. Anledningar till att ni gallrar på ert bibliotek?.....	14
Figur 2. Att förbättra personalens kännedom om samlingen på bibliotek utan formella riktlinjer för gallring.....	15
Figur 3. Att förbättra personalens kännedom om samlingen på bibliotek med formella riktlinjer för gallring.....	15
Figur 4. Att möta användarnas efterfrågan - Mindre bibliotek (färre än 10 000 aktiva låntagare).....	16
Figur 5. Att möta användarnas efterfrågan - Större bibliotek (fler än 10 000 aktiva låntagare).....	16
Figur 6. Att öka mängden utlån - Mindre bibliotek (färre än 10 000 aktiva låntagare).....	17
Figur 7. Att öka mängden utlån - Större bibliotek (fler än 10 000 aktiva låntagare).....	17
Figur 8. Betydelse av olika faktorer vid gallringsbeslut.....	18
Figur 9. Anledningar till att gallring inte sker?.....	20
Figur 10. Faktorer som avskräcker gallringsbeslut.....	21
Figur 11. Vad händer med böckerna efter gallring? - Bibliotek med medelstora samlingar....	22
Figur 12. Vad händer med böckerna efter gallring? - Bibliotek med mindre samlingar.....	23
Figur 13. Vad händer med böckerna efter gallring? - Bibliotek med medelstora samlingar....	23
Figur 14. Vad händer med böckerna efter gallring? - Bibliotek med mindre samlingar.....	24
Figur 15. Vilka förändringar tror du skulle förbättra arbetet med gallring?.....	25

1 Inledning

Gallring på folkbibliotek anses vara något absolut nödvändigt, inte minst för att samlingen inte skall överskrida lokalernas begränsningar. Utbildningsdepartementets, förvisso något åldersstigna, slutbetänkande av folkbiblioteksutredningen säger förhållandevis lite om gallring. Man menar dock dels att bibliotekets boksamling skall vara levande och därmed skall nya böcker köpas in samtidigt som äldre fasas ut, dels att dess storlek bör vara praktiskt taget konstant med undantag för en smärre ökning av skönlitteratur och att nya kunskapsfält kan aktualisera en ökning av antalet böcker inom facklitteratur (Folkbiblioteksutredningen, 1984, s. 73). Man anger därefter att:

Behovet av fortlöpande omfattande gallring kan motiveras av två skäl.

- Ett ekonomiskt. Lokalytan är dyr. Varje bok i det lokala biblioteket, som inte används, innebär en kostnad, låt vara att den inte är direkt synlig.
- Ett dåligt gallrat bestånd innebär risk för att användaren får felaktig kunskap eller att relevant kunskap drunknar i mängden av inaktuellt material (ibid.)

Man avslutar sedan med att rekommendera att folkbiblioteken tillämpar en mer radikal gallringspraxis där de kan ta hjälp av depå- och länsbibliotek (ibid). Således innehåller betänkandet inga praktiska råd vid gallring utan snarare är en rekommendation att gallra.

Gallringens positiva effekter anses dock inte enbart vara av ekonomisk natur eller ha mer eller mindre folkbildande karaktär (som andra exemplet ovanför får anses vara). Det kan även vara ett sätt att göra biblioteket mer attraktivt för den presumtive låntagaren då böckerna i ett illagallrat bibliotek riskerar att skymma varandra och smutsiga eller trasiga böcker kan tänkas avskräcka från biblioteksbesök. Emellertid kan gallring även ha en del negativa effekter, det vittnar exempelvis den påföljande debatten efter Malmö stadsbiblioteks gallringsprojekt sommaren 2009 där man exempelvis i dagstidningen Expressens ledare talade om ”Litteraturmassakern i Malmö...” (Expressen, 2009) och bibliotekschefen Elsebeth Tank under en bokutdelning av de gallrade böckerna fick en kopp kaffe kastad i huvudet av en uppretad man (Ekström, 2009, s.6). Men det är inte bara allmänheten och journalister som ser problem med gallring, även inom professionen tycks det finnas en oro att gallra ”fel” samt känslomässiga grunder till tveksamheter inför gallring av enskilda objekt. Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg menar exempelvis att det ofta är ”...svårt för den som arbetar med böcker att också slänga dem. Det bjuder emot att göra sig av med de arbetsredskap som man en gång köpt in (2001, s. 105).

Kanske skulle man kunna säga att bibliotekarier stundtals tar sig an gallringsuppgiften med en skräckblandad förtjusning. I den här uppsatsen ämnar vi undersöka vilka principer som används vid gallring på svenska folkbibliotek samt huruvida bibliotekarier upplever gallring som något problematiskt.

1.1 Bakgrund

Då vi tidigare under utbildningen utförde en forskningsöversikt gällande Collection development, som bland annat innefattade begreppet gallring stötte vi på artikel publicerad år 2003 av Juris Dilevko och Lisa Gottlieb som var resultatet av en enkätundersökning gällande gallring på folkbibliotek i USA och Kanada. Denna undersökning tycks vara en av mycket få

kvantitativa studier vad gäller gallring på folkbibliotek, vilket kan tyckas underligt då proceduren både kan föregås av bibliotekariens oro och efterföljas av allmänhetens missnöje. Överhuvudtaget verkar det som att det som skrivs om gallring i så väl vetenskapliga som populärvetenskapliga tidskrifter huvudsakligen behandlar eller förespråkar olika metoder att använda sig av vid gallring. Niels Ole Pors, professor vid Det Informationsvidenskabelige akademi i Danmark, menar att det redan år 2001 skrevs mindre om gallring än för bara tio år sedan och att detta kan bero på svårigheter i att tillfoga något nytt till de principer och metoder som redan finns och används (s. 7). Detta förhållande, i kombination med en tendens vi tycker oss ana där folkbiblioteken allt mer verkar se sig tvungna att konkurrera med kommersiella aktörer på deras villkor med en mer utåtriktad marknadsföring och ”frontning” som resultat, tycktes för oss innebära en kunskapslucka och torde därför motivera en undersökning om vad, hur, varför och när gallring faktiskt utförs på folkbibliotek.

1.2 Problemformulering

Eftersom vi ser att mycket av den forskning som gjorts på gallring i Norden på senare år i huvudsak behandlat antingen metoder för gallring eller studier av gallringsförfarandet på enskilda bibliotek anser vi att det kan finnas ett behov av mer övergripande och kartläggande studier som undersöker hur arbetet med gallring faktiskt bedrivs. Vi tror att denna typ av studier skulle kunna bidra till en diskussion om hur de mer praktiska aspekterna av gallring hanteras av olika bibliotek och på så sätt sprida kunskap som annars hade stannat inom de enskilda arbetsplatserna. Då gallringsfrågor generellt sett är någonting som varje bibliotek styr och bestämmer över själv tycks det sannolikt att det kan finnas skillnader i syn och praxis gällande gallring runt om i Sverige och att det därför finns skäl att synliggöra och problematisera dessa. Att gallring som tidigare nämnts dessutom är en av de mest känsliga och omdebatterade delarna av bibliotekets verksamhet gör området ännu mer intressant för en undersökning, i synnerhet i ljuset av den ständigt pågående diskussionen om vad bibliotekens roll är och vad den rollen borde vara.

1.3 Syfte

Uppsatsen syfte är enkelt uttryckt att genom en webbenkät undersöka vilka principer som ligger till grund för den gallring som görs på bibliotek i Sverige idag och på vilka sätt samt i vilken utsträckning som dessa principer skiljer sig åt mellan olika bibliotek. Fokus i undersökningen ligger i synnerhet på att jämföra skillnader i synen på hur och varför gallringsarbetet utförs. Dessa skillnader ska undersökas utifrån ett antal vinklar, huvudsakligen bibliotekens storlek, deras riktlinjer för gallring samt personalens erfarenhet. Eventuella skillnader eller avsaknaden av dessa kommer sedan att analyseras mot bakgrund av bibliotekets olika roller och tidigare forskning på området.

1.4 Frågeställningar

- Hur motiverar svenska folkbibliotek gallring?
- Vilka aspekter ges störst vikt vid beslut om gallring?

Dessa två frågeställningar skall analyseras mot följande bakgrundsvariabler:

- a. folkbibliotekens storlek
 - b. bibliotekariens yrkeserfarenhet
 - c. formella riktlinjer för gallring
- Hur kan eventuella skillnader i syn och praxis gällande gallring i dessa fall tolkas utifrån bibliotekets olika möjliga roller?

2 Teori

2.1 De tre biblioteksrollerna

Marknadsanpassaren

I den här ovan citerade artikeln gällande det väl omdebatterade gallringsprojekt som Malmö stadsbibliotek utförde 2009 tycker sig artikelförfattaren se en förändrad biblioteksroll. Denne menar bland annat att när Eskilstuna kommun lägger ner filialbibliotek et cetera och samtidigt lägger pengar på att fira sitt 350årsjubileum är detta ett tecken på att det är ”viktigare att fira sina minnen än att bevara dem” (Expressen, 2009). Kommunen skulle alltså här, i viss mån, frånta biblioteket dess roll som kulturbevarare. Vidare skriver artikelförfattaren att biblioteken i jakt på fler besökare tenderar att ”tona ner den där generande bokgrejen, som stöter bort icke-läsande delar av befolkningen, och i stället medelst mördande reklam och kringaktiviteter omlansera sig som 'multimediatorg' och 'kulturella mötesplatser'.” (ibid.) vilket kan ses som en slags marknadsanpassad roll för biblioteken. Denna förändring tycker sig även Andrzej Tichy se:

Mycket tyder på att denna rikedom nu sakteligen håller på att ersättas av en marknadsorienterad förståelse av kulturlivet och en vackert inramad föreställning om att individen själv ska ta hela ansvaret för sin bildning, medan biblioteket framför allt ansvarar för luftiga ytor och besökssiffror. (Tichy, 2009)

Denna nya roll som artikelförfattarna tycker sig se, och som vi valt att kalla 'marknadsanpassaren' kan ställas mot några klassiska bilder av bibliotekarierna som beskrivs här:

Kulturbevararen

Bibliotekariens roll som kulturbevarare är något som inte pratas om så mycket inom professionen då det delvis anses vara en förlegad roll. Emellertid tycks den leva kvar i viss mån att döma av ovan beskrivna gallringsdebatt. Maj Klasson menar att till denna roll hör en kamp för den goda litteraturen, den goda boken och den goda kulturen. (1996, s. 19) Vidare talar Klasson om ”[b]iblioteken som samhällets minne och bibliotekarien som nyckelbäraren till denna skatt[...]” och menar att då olika samhällspolitiska intressen influerar enskilda bibliotekarier kan det vara intressant att ställa sig frågan ”Vad sparar man och varför?” (ibid.) Vi ser därför en poäng i att använda oss av denna roll i den här uppsatsen.

Kulturförmedlaren

Trine Schreiber menar att kulturförmedlarrollen växte fram under -60talet och att det centrala för denna identitet bland annat var att på ett kompetent sätt bedöma litteratur och förmedla denna till användaren (2006, s. 22). Även denna roll anses i många fall ha blivit ersatt av andra prioriteringar, som i takt med informationsteknologins intåg fokuserar på information istället för kultur (ibid., s. 37-38). Peter Enström menar även att till denna roll¹ hör att bibliotekarien har som uppgift att ”... vägleda och ge råd till läsare/lånare” (1995, s. 210) vilket kan liknas vid en slags förmyndarroll, som kan sägas stå i bjärt kontrast till

¹ Enström talar förvisso om identiteter istället för roller men det får anses fungera synonymt.

marknadsanpassaren då den snarare än att ge användaren det den säger sig vilja ha snarare erbjuder användaren det den anses behöva men inte visste att den ville ha.

2.2 Kärnsamling

En tänkbar utgångspunkt för gallring är att identifiera bibliotekets kärnsamling. Höglund och Klingberg menar att folkbibliotekens uppgift är att tillfredsställa de behov som finns hos befolkningen i upptagningsområdet och att detta bör göras utifrån både befolkningsstruktur och medborgarnas aktiva önskemål och att det därför är viktigt att man på biblioteket diskuterar vad som bör vara verksamhetens kärna (2001, s. 37). Stanley J. Slote menar att man med hjälp av olika metoder för gallring kan utkristallisera kärnsamlingen, det vill säga den del som cirkulerar inom ett givet tidsspänn, och samtidigt särskilja den från den gallringsbara delen (1997, s. xix). Slote menar att biblioteken bör bestämma sig för hur stor procentdel av kärnsamlingen som skall vara kvar efter en gallring och att denna procentdel, bland annat, är beroende av vilken typ av bibliotek det handlar om och dess storlek (baserat på antalet låntagare). Dessutom kan procentdelen variera inom de olika delsamlingarna (ibid. s. 41f). Eftersom denna studie endast behandlar folkbibliotek kommer de exempel gällande andra bibliotek (exempelvis skol-, universitets- och specialbibliotek) inte behandlas här.

Mindre folkbibliotek

Slote menar att bevarandenaspekten hos mindre folkbibliotek är mer eller mindre obetydlig (ibid.). Undantaget i många fall, som påvisats av bland andra Dilevko och Gottlieb (2003), är verk med lokalhistorisk anknytning. Detta torde både underlätta och försvåra gallringsförfarandet då man i större utsträckning kan förlita sig på utlåningsstatistik och bekymra sig mindre om verkens eventuella egenvärde. Vidare menar Slote att gallring på mindre bibliotek torde vara tämligen problemfritt, han går inte in närmare på varför men det torde ha att göra med att bevarandenaspekten är såpass liten (1997, s. 42) Emellertid bör man vara mer bekymrad över huruvida samlingen inte motsvarar det populationen efterfrågar då detta får ett större värde när bevarandenaspekten är mindre.

Större folkbibliotek

Enligt Slote är likheterna mellan mindre och större folkbibliotek betydande vad gäller gallring. Båda varianter har att erbjuda användarna skön- och facklitteratur. En väsentlig skillnad, menar Slote, är emellertid att referensmaterialets betydelse kan vara större på ett större folkbibliotek som därför kan behöva striktare begränsningar för vad som gallras ut (ibid., s. 42f). Förvisso är Slotess bok något ålderstyngd, referensmaterial i tryckt form lär inte existera i samma utsträckning idag varför begränsningarna nu förtiden snarare kan anses gälla facklitteratur i stort.

2.3 Användning av teorin

Resultatet av enkätundersökningen analyseras med utgångspunkt från teorin om de tre olika biblioteksrollerna beskrivna här ovan. Dessutom undersöks om man utifrån olika

bakgrundsvariabler, med fokus på mindre eller större bibliotek, kan härleda olika roller till olika sorters bibliotek.

Tilläggas bör att när Slote skriver om mindre och större bibliotek gör han det ur ett användarperspektiv, han väger således inte in samlingarnas storlek som vi i viss mån kommer att göra.

2.4 Begreppsdefinitioner

Gallring: Termen gallring och dess innebörd anses ofta vara problematisk vilket kan vara ett skäl till att dess engelska motsvarighet utgörs av ett antal, till synes, synonymer. I *Dictionary for library and information science* (Reitz, 2004) hittas exempelvis såväl *deselection* som *weeding* och *exchange* som ord för att beskriva vad en bibliotekarie gör när de sällar ut dokument. *Weeding* innebär inte nödvändigtvis kassering, det kan också handla om förflyttning inom biblioteket. Vanligt är att gallrade böcker som man anser fortfarande har ett värde hamnar i ett magasin. Om förflyttningen hamnar utanför biblioteket torde snarare begreppet *exchange* användas då det innebär ”An arrangement in which a library sends items it owns to another library and receives in return items owned by the other library...”(ibid., s. 260).

I den här uppsatsen används termen gallring som beskrivning för den företeelse som innebär att en fysisk bok, på ett eller annat sätt, avlägsnas från bibliotekets samling.

3 Tidigare forskning

Att begreppet gallring är problematiskt visar också forskningen, eller snarare avsaknaden av forskning. Enligt Juris Dilevko och Lisa Gottlieb handlar nästan all litteratur som behandlar ämnet om vikten av gallring, medan få studier har utförts vars ambition har varit att ta reda på i vilken utsträckning ett större gallringsprojekt påverkat utlåningsstatistiken (2003). Även senare forskning pekar på den stora övervikten på gallringsguider framför empiriska undersökningar av dess eventuella effekter. Jeffrey Matlak hävdar exempelvis i en artikel från 2010 som behandlar gallring av socialvetenskapliga tidskrifter att: "... a large "how to" literature on weeding now exists." (s. 169) och menar att detta är ett resultat av den oro som bibliotekarier känner över gallring och att guiderna finns för att skapa en slags objektivitet inför gallringen och därmed motivera bibliotekarier till gallring samtidigt som deras eventuella olustkänslor inför detta dämpas i och med att de då kan bedöma huruvida verken skall gallras efter en mer eller mindre förutbestämd mall snarare än eget tyckande (ibid.).

Som vi nämnt ovan presenterar Dilevkos och Gottliebs artikel även en enkätundersökning där ett antal bibliotekarier i USA och Canada har fått svara på sin och sin organisations syn på gallring (2003). Intressant att notera kan vara att flera menar att en av fördelarna med gallring är att man får en bättre överblick över samlingen. Genom att gå igenom bok för bok, oavsett om den skall gallras eller ej, skapar man en större kunskap om samlingen vilket resulterar i bättre referenssamtal et cetera (ibid.). En sådan insikt bör även den fungera motiverande i förhållande till gallring då den skapar ett mervärde och inte bara innebär något som helt enkelt 'måste' göras för att samlingen inte skall spränga bibliotekets fysiska ramar. I övrigt så tenderar litteraturen kring gallring emellertid som sagt mest behandla vikten av och fördelarna med gallring, samt metoder för hur denna ska bedrivas. Susan Herzog menar exempelvis att en god "... collection development policy will include the department/library philosophy on weeding[...]" (2004, s. 152). Olika sorters policier och metoder gällande gallring står också att finna, exempelvis förespråkar Belinda Boon i en artikel som behandlar gallring på skol- och folkbibliotek den så kallade CREW(Continuous Review, Evaluation, and Weeding)-metoden, som är ett tiostegsprogram som utvecklades av Joseph P. Segal under början av 80-talet och vars syfte bland annat kan sägas vara att resultera i att gallringen blir en ständigt pågående del av verksamheten istället för, mer eller mindre oregelbundna, stora projekt efter behov (2009). Förvisso finns också studier som presenterar värdet av en, för utlåningsstatistiken, fräsch och uppdaterad samling, vilket ofta anges vara ett av skälen till gallring. Exempelvis analyserar Chris Jones utlåningsstatistik från folkbibliotek i New South Wales och jämför dessa data med, bland annat, hur mycket av respektive biblioteks samling som köpt in under de senaste fem åren och kommer då fram till att en yngre samling genererar fler utlån (2007). Förvisso menar författaren själv att det vore naivt att tro att utlåningsfrekvensen kan reduceras till en faktor, i detta fall samlingens ålder, men menar ändå att resultatet av analysen ger en stark indikation (ibid.). Emellertid skulle säkerligen även detta påstående stärkas av en undersökning i stil med den som Dilevko och Gottlieb efterlyser. De tycks dock fortfarande lysa med sin frånvaro.

Termen *weeding* har hämtats från trädgårdsodlingsvokabuläret och innebär enligt OED: "The action or process of freeing (land, a crop, etc.) from weeds." (2011), där *weed* då betyder ogräs eller något oönskat. Processen innebär således avlägsnande av något oönskat för att ge plats och livskraft åt något önskat. Detta torde anses vara en positiv handling men

problematiken uppstår då det som anses oönskat en gång faktiskt var något som inplanterades med förhoppningen om att det skulle vara önskat så som i fallet med böcker, tidskrifter et cetera.

Resultatet blir ofta att detta arbete blir eftersatt, det menar bland andra Carol A. Singer som i en artikel som behandlar en översikt av en referenssamling citerar en tidigare artikel: "... it is not unusual to delay weeding until a library is confronted with a space shortage" (Pierce, 1990 se Singer, 2008, s. 256). Att gallring är en något lågprioriterad sysselsättning vittnar även en fallstudie på Monmouth University Librarys gallringsprojekt om då detta utfördes i samband med en renovering som innebar att varje bok ändå måste flyttas (Dubicki, 2008). Detta bekräftas även av Dilevko och Gottlieb som anger att den enskilt vanligaste gallringsfrekvensen är oregelbunden och efter behov, 33% av respondenterna uppgav detta, den näst vanligaste var "pågående", som uppgavs av 23.8% (2003).

3.1 Gallringskriterier

När man tittar på de handfasta tips som forskningen erbjuder vad gäller gallring återkommer ett antal kriterier för vad en bok bör uppfylla för att den ska gallras i forskningen. Dubicki delar upp dessa som objektiva och subjektiva, där ett objektiva kriterium exempelvis är att böcker som inte cirkulerat på ett bestämt antal år är potentiella gallringsobjekt, medan ett subjektivt kan vara dess fysiska skick och menar att en blandning av dessa underlättade gallringsproceduren i det studerade fallet (2008). Under förarbetet med gallringen av en referenssamling identifierades två grundläggande, motstridiga filosofier eller teorier: "One, based on format, holds that any book that is formatted as a reference book, such as a handbook, encyclopedia, dictionary, or almanac, should be in the reference collection. The other theory is based on usage." (Singer, 2008, s. 257). Båda dessa kriterier torde således gå som objektiva. Ett av de vanligaste kriterierna torde annars vara just bokens fysiska skick. I Boons presentation av CREW-metoden (2009) kommer den allra först och i Dilevkos och Gottliebs enkätundersökning hamnar den på andra plats av de skäl för gallring som respondenterna angett (2003). Att detta kriterium återkommer är något som James Jatkevicius uppmärksammar, han menar att det bland annat torde bero på det okontroversiella i kriteriet (2003).

Dilevkos och Gottliebs respondenter anger för övrigt att det mest brukade kriteriet för gallring är just cirkulationen. (2003). Att en bok inte varit utlånad på x antal år gör, som vi redan sett, den till en tänkbar gallringskandidat. Ofta vägs dock ytterligare faktorer in när man bestämmer huruvida den skall kasseras, eller kanske magasineras. I Dubickis fallstudie anges exempel som: 1. Böcker som är del av en serie där åtminstone några av de andra delarna lånats ut. 2. Böcker vars tema stämmer överens med någon av universitets populärare kurser. 3. Speciella utgåvor med illustrationer (2008). De flesta av dessa kriterier går att återfinna i Dilevkos och Gottliebs studie, frågeställningen är dock annorlunda då de inte specifikt frågar efter gallringsprinciper utan faktorer som på något sätt förhindrar gallring. På andra och tredje plats (absolut vanligast var tidsbrist) för de vanligaste orsakerna till att en bok som av någon anledning, företrädesvis låg cirkulation, var ett potentiellt gallringsobjekt men ändå inte gallrades hamnade att verken hade lokalhistorisk anknytning, samt verk som ansågs vara klassiker (2003). På motsvarande sätt anges ofta som skäl för gallring att verket på något sätt inte passar in i samlingens mål. Boon menar att detta är vanligt i exempelvis skolbibliotek, när

någon lärare i samråd med en skolbibliotekarie byggt en samling böcker som täcker ett visst ämne och att då denne lärare slutar blir böckerna oanvända när nästa lärare anländer eftersom denne använder sig av andra böcker eller tar sig an undervisningen på ett annat sätt (2009). Något mindre vanligt var orsaken att vissa verk inte gallrades då de ansågs svåra att ersätta, vilket skulle kunna likställas med de illustrerade utgåvorna (Dilevko & Gottlieb, 2003).

Ett tredje kriterium som anges tämligen ofta är material med föråldrad information. Boon menar att det dels finns verk som uppenbarligen är barn av sin tid och exemplifierar detta med en bok publicerad 1959 med titeln "One day, man will go to the moon!", dels att böcker inom vissa ämnen, såsom medicin och ekonomi snabbt blir föråldrade, hon menar dessutom att utlåningsstatistik inte fungerar som parameter i dessa fall, då användare ofta tar till sig den information som finns att tillgå utan att kontrollera om informationen är föråldrad och att det är bibliotekariernas uppgift att hålla samlingen uppdaterad (2009). Detta kriterium hamnar också på tredjeplats i Dilevkos och Gottliebs undersökning gällande formella gallringskriterium och om man slår ihop den med kategorin sexistiska, rasistiska och politiskt olämpliga, som man kanske skulle kunna säga också är beroende av tid, blir det det vanligaste skälet till gallring (2003). I Dubickis fallstudie anges detta skäl vara det starkaste för gallring i det berörda fallet (2008).

Sammanfattningsvis behandlar gallringsforskningen ofta dess fördelar för samlingens cirkulation och presenterar olika modeller för hur gallringen ska kunna implementeras i den dagliga verksamheten. Emellertid saknas undersökningar som gäller dessa påstådda effekter.

4 Metod

Då vi är intresserade av att identifiera frekvenser vad gäller gallringsprinciper på svenska folkbibliotek har vi valt att använda oss av kvantitativ metod i form av en enkätundersökning för att söka svar på vår frågeställning. Den huvudsakliga anledningen till detta val är att vi vill kunna säga något om hur synen på och arbetet med gallring ser ut på svenska folkbibliotek, varför metoden lämpar sig bättre än en kvalitativ dito (Trost, 2007, s. 23). Ett annat skäl till detta val är att de studier som gjorts av gallring på svenska folkbibliotek under de senaste åren har varit av kvalitativ natur², vilket skapat en kunskapslucka på området. Dessutom torde metoden lämpa sig bäst för den typen av frågor vi vill ha svar på då vi vill att resultaten skall vara generaliserbara samtidigt som vi vill undersöka om det finns skillnader i synen på gallring relaterade till bibliotekens storlek och geografiska läge samt bibliotekariers erfarenhet av yrket och könstillhörighet.

4.1 Avgränsning

Vi har valt att avgränsa vår undersökning till folkbibliotek i Sverige, detta då vi förmodar att exempelvis forskningsbibliotek och skolbibliotek hanterar sin samling, och därmed gallringen på ett annorlunda sätt då de har ett annorlunda uppdrag. Ett par exempel kan dock ses som undantag från denna avgränsning, det gäller sambiblioteket i Härnösand som består av Härnösands kommunbibliotek, Mittuniversitetets bibliotek i Härnösand och Länsbiblioteket Västernorrland samt Almedalsbiblioteket i Visby som är ett integrerat folk- och högskolebibliotek.

Vidare har vi också valt att koncentrera oss på folkbibliotekens fysiska böcker och bortser därför från filmer, musikskivor, talböcker och andra medier. Inte heller e-böcker omfattas av vår undersökning på annat sätt än då dess förekomst anges som skäl till gallring av fysiska böcker.

Slutligen har vi valt att förlägga undersökningen till kommunernas huvudbibliotek, då vi tror att gallringen på dessa och andra bibliotek i kommunen, såsom filialer och skolbibliotek, skiljer sig åt.

4.2 Procedur

Då vi ville att resultatet skulle vara generaliserbart samtidigt som vi ville kunna analysera eventuella geografiska skillnader inledde vi urvalsarbetet med att utgå från en länsindelning. Därifrån valde vi slumpvis ut ett, i möjligaste mån, lika antal kommuner med ett snitt på fem kommuner per län³, där vi identifierade huvud/stadsbiblioteken. Då vi i så stor utsträckning som möjligt ville ha svar från personal som faktiskt arbetade med gallring försökte vi via respektive biblioteks webbsida identifiera deras e-postadresser. I de fall dessa arbetsuppgifter (förvärv/gallring) inte fanns beskrivna valdes i andra hand bibliotekarier före exempelvis biblioteksassistenter. I de fall inga yrkestitlar fanns angivna valdes en för biblioteket gemensam e-postadress.

² Se exempelvis Holstenson, 2010 samt Östman, 2002

³ Då Gotland består av endast blev det naturligt att bara använda sig av en kommun i detta fall

Till dessa e-postadresser skickades sedan ett introducerande brev där vi förklarade syftet med vår undersökning, hur den skulle gå till, när den skulle skickas ut och frågade om de, eller någon annan person på biblioteket, kunde tänka sig att besvara enkäten. Detta dels för att förbereda de tänkta respondenterna på den kommande enkäten, dels för att skapa ett förtroende och intresse för enkäten och oss som undersökare (Esiasson, 2007, s. 268). Med hjälp av detta förfarande hoppades vi således kunna främja en högre svarsfrekvens.

4.3 Material

Enkäten valde vi att genomföra i form av en webbenkät då detta tillvägagångssätt är både tids- och kostnadseffektivt jämfört med en traditionell postenkät (Trost, 2007, s. 127). Vi hade även förhoppningen att respondenterna skulle uppleva en webbenkät som mindre mödosam att svara på. En potentiell nackdel med användandet av denna typ av enkät kan vara att utskicken riskerar att misstas för att vara skräppost eller missas och glömmas bort i det ofta dagens snabba flöde av e-post (ibid., s. 135). Det introducerande brevet tror vi minskade dessa risker men de kan inte helt bortses ifrån.

4.3.1 Utformning av enkäten

Frågorna i enkäten baserades på en tidigare studie gjord på samma ämne i USA och Kanada av Dilevko och Gottlieb (2003). Frågorna och svarsalternativen omarbetades dock avsevärt för att anpassas till webbenkätformatet samt för att underlätta för respondenterna att svara. När Dilevko och Gottlieb genomförde sin studie användes öppna frågor utan på förhand givna svarsalternativ att välja emellan. Denna utformning befarade vi både skulle leda till att sammanställningen av resultatet blivit svårt och tidskrävande och att respondenterna skulle vara mindre villiga att medverka i undersökningen. Med tanke på den begränsade tiden vi hade till förfogande för skrivandet av uppsatsen och att Dilevko och Gottlieb till sin hjälp hade nitton studenter för insamlingen av data ansåg vi det ohanterligt att upprepa tillvägagångssätten i samma form.

I vår omarbetning av frågorna utgick vi från de svar som den ursprungliga undersökningen genererat och formade svarsalternativ som korresponderade till de vanligast förekommande svaren. Enkäten kan sägas ha innehållit tre delar, en inledande del bestående av sakfrågor (Trost, 2007, s. 67f) som behandlar bakgrundsvariabler till respondenten och det bibliotek som denne representerar. Dessa bakgrundsvariabler utgjordes av kön, år i branschen, bibliotekets storlek et cetera⁴. Den andra och största delen utgjordes av åsiktsfrågor (ibid., s.71), även om vissa svar kan antas ha baserats på av biblioteket uppsatta riktlinjer. Till denna del använde vi huvudsakligen ett skalsystem där respondenterna ombads att ange olika faktorerets betydelse eller förekomst med en skala mellan 1 till 5. Ett mittenalternativ, här i form av 3 kan tyckas vara problematiskt då detta alternativ kan tänkas användas som ett slentriansvar om respondenten inte har någon uppfattning i frågan. Esiasson et al menar emellertid att förekomst av detta mittenalternativ ”inte tycks påverka den relativa fördelningen mellan övriga svarsalternativ” (2007, s. 279). Denna del innehöll inte heller något vet-ej-alternativ, eftersom vi menar att frågorna torde vara så pass knutna till verksamheten att ett svar borde gå att finna. Detta kompletterades med en möjlighet till att ge

⁴ Även arbetsort efterfrågades, detta för att kunna göra en geografisk skillnad, dessutom visade detta alternativ vara av värde då vi med hjälp av detta kunde sälla bort ett antal ogiltiga enkäter, mer om detta under empiri.

öppna svar för att inte ovanliga eller avvikande svar skulle omöjliggöras. Valet av skalsystemet gjordes dels för att underlätta statistisk analys, men också för att synliggöra nyanser och gradskillnader som inte hade framkommit om till exempel kryssrutor hade använts.

Den tredje och avslutande delen bestod av åsiktsfrågor av mera utpräglad personlig karaktär där respondenten gavs tillfälle att dela med sig av sina egna åsikter och erfarenheter av gallring, dessutom möjliggjordes en kommentar av själva enkäten.

Slutligen kan tilläggas att ingen av frågorna (med undantag för sakfrågorna kön och år i branschen) var obligatoriska, en nackdel med detta är givetvis att vissa frågor riskerar att missas i undersökningen. Vi valde dock bort detta för att inte riskera att respondenter som inte hade något svar på en viss fråga skulle välja att inte alls besvara enkäten.

4.4 Bakgrundsvariabler

4.4.1 Könsfördelning

Fördelningen mellan män och kvinnor är till synes ganska skev, 10% respektive 90%, emellertid är könsfördelningen bland landets bibliotekarier också tämligen snedfördelad, 19,4% män mot 80,6% kvinnor, om än inte i lika hög grad.

4.4.2 Yrkesverksamma år

Vad gäller respondenternas yrkesverksamma år inom branschen var spannet 20 år och uppåt störst på 55,4%, därefter 10-15 på 16,9%, 2-5 och 5-10 båda på 7,7% och slutligen 0-2 och 15-20 på 6,2%.

4.4.3 Formella riktlinjer

Vi frågade också huruvida biblioteken hade några formella riktlinjer för gallringsarbetet i form av styrdokument eller liknande. 32 respondenter (53%) uppgav att de har det, 25 (42%) att de inte har det och 3 (5%) att de inte visste. Till de 32 som uppgav att de har formella riktlinjer ställde vi även några följdfrågor, vi bad dem värdera i dels i vilken utsträckning riktlinjerna används i gallringsarbetet, dels till hur stor hjälp de var i det faktiska arbetet.

4.4.4 Bibliotekens storlek

Vi valde också att sortera biblioteken utifrån storlek, dels baserat på antalet aktiva låntagare, dels utifrån antal tryckta böcker i samlingen. Denna information frågades efter i enkäten men på grund av att svaren visade på både ett visst mått av osäkerhet och avsaknad av exakt data valde vi att istället använda oss av Kungliga bibliotekets preliminära biblioteksstatistik för 2011 för att på så sätt få ett mer konsekvent och jämförbart underlag att göra dessa indelningar på. (Kungliga biblioteket, 2012-05-22) Förvisso kan man antaga att bibliotek med färre låntagare har en mindre samling än bibliotek med fler. Vi valde emellertid att använda

båda måtten delvis för att se hur väl detta antagande stämde, men också för att samlingens storlek bör ha särskild betydelse för gallringsarbetet. Att ha två uppdelningar där den ena bestod av två undergrupper och den andra av tre ansåg vi också ha tekniska fördelar i genomförandet av analysen då detta möjliggjorde analys på olika detaljnivå.

Antal aktiva låntagare

Utifrån antal aktiva låntagare (i KB's undersökning definierat som de som under året minst utfört en transaktion) delade vi upp biblioteken i grupperna större och mindre. De vi kallar mindre bibliotek har färre än 10 000 låntagare dessa och är totalt 35. De större har följaktligen fler än 10 000 aktiva låntagare och uppgår således till 25.

Antal böcker

I uppdelningen utifrån samlingens storlek utgick vi från antalet tryckta volymer och delade upp respondentbiblioteken i följande tre intervall: fler än 300 000 volymer, mellan 100 000 och 300 000 volymer, samt färre än 100 000 volymer. Fördelningen mellan de olika kategorierna blev här att gruppen större bibliotek bestod av 13 bibliotek, de medelstora av 23 och de mindre av 24.

4.5 Redovisning av resultatet

I resultatredovisningen anges svarsresultaten på de olika frågorna på två olika sätt. Där samtliga respondenters svar redovisas samlat används antal svar som mått eftersom vi ansåg detta som det tydligaste alternativet. I de fall där bibliotek med olika bakgrundsvariabler jämförs mot varandra används däremot måttet antal procent av svar. Procentsatser används för att möjliggöra och underlätta en korrekt jämförelse mellan olika undergrupper bland respondenterna, vilket inte vore möjligt om antal svar hade använts då de olika undergrupperna skiljde sig åt i antal.

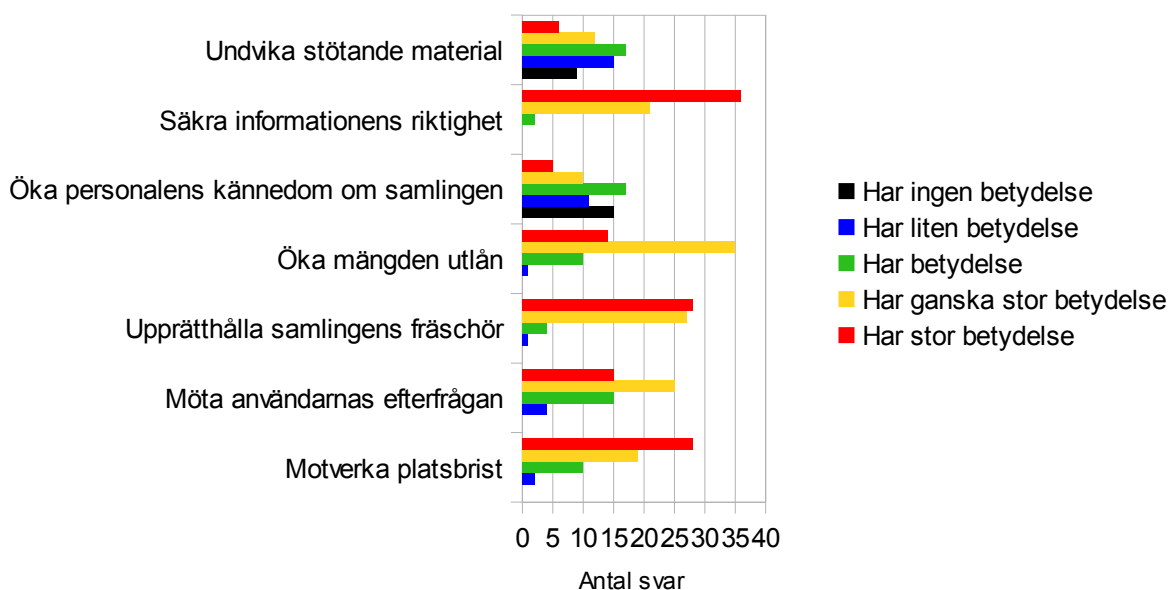
5 Resultat

Av Sveriges 290 kommuner skickades enkäten ut till 101 stycken, 65 svar inkom varav två rensades bort då de kom från personal på skolbibliotek, två då de kom från personal på filialbibliotek och ytterligare en då två svar kom från samma kommunbibliotek (här valdes det först inkomna svaret till förmån för det senare). Kvarvarande 60 enkätsvar ger en svarsfrekvens på 59,4 procent. I detta kapitel redovisas resultatet av de inkomna svaren.

5.1 Anledningar till att gallra

De mer omfattande frågorna kring synen på gallringsförfarandet inleddes med frågeställningen ”Anledningar till att ni gallrar på ert bibliotek?” där respondenterna fick värdera från 1 till 5 där 1 tillskrevs värdet ”Ingen betydelse” och 5 ”Stor betydelse”, sju olika tänkbara motiveringar till varför man gallrar utifrån hur betydelsefulla de anses vara. Slutligen fanns möjlighet att ange andra kriterier eller övriga kommentarer. Resultatet angående de olika alternativen ser ut som i diagrammet nedan (Figur 1).

Figur 1. Anledningar till att ni gallrar på ert bibliotek

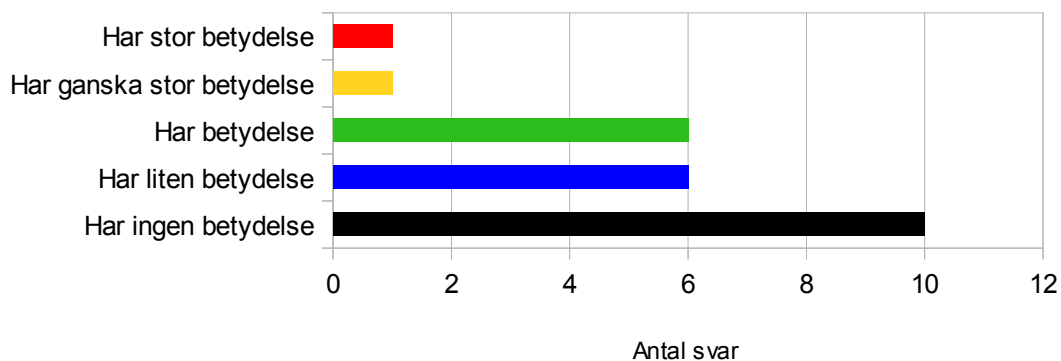
Som syns i diagrammet är det anledningarna att ”säkra informationens riktighet” och att ”upprätthålla samlingens fräschör” som tillskrivs störst betydelse. I synnerhet att ”säkra informationens riktighet” som 95% av respondenterna anser vara av stor eller ganska stor betydelse. Att ”motverka platsbrist” anses i snitt som den tredje mest betydelsefulla anledningen till att gallra. Även alternativen att ”öka mängden utlån” och att ”möta

användarens efterfrågan” tillskrivs överlag stor eller ganska stor betydelse, dock med merparten av svaren på den lägre nivån ”ganska stor betydelse”.

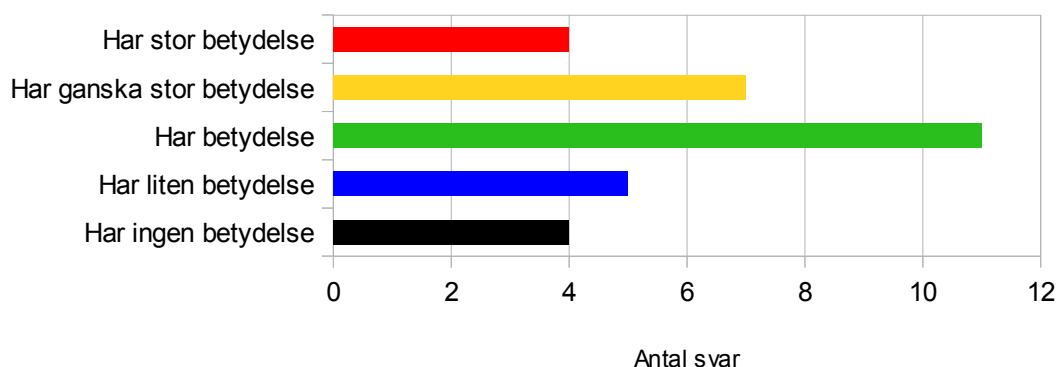
De två alternativen som tillskrivs lägst betydelse var att ”undvika stötande material i samlingen” och att ”förbättra personalens kännedom om samlingen”, dock så framgår det av ett flertal av svaren från den öppna frågan ”Övriga anledningar” att stötande material redan sållas ut i inköpsledet och att det därför sällan är ett aktuellt kriterium för gallring.

Om man studerar dessa svar och väger in olika bakgrundsvariabler skulle man kunna tänka sig att en skillnad skulle visa sig mellan de som har formella riktlinjer för gallring och de som inte har. Emellertid tenderar svaren att vara likartade. Den största skillnaden återfinns i alternativet ”Förbättra personalens kännedom om samlingen” (Figur 2 och 3):

Figur 2. Att förbättra personalens kännedom om samlingen på bibliotek utan formella riktlinjer för gallring

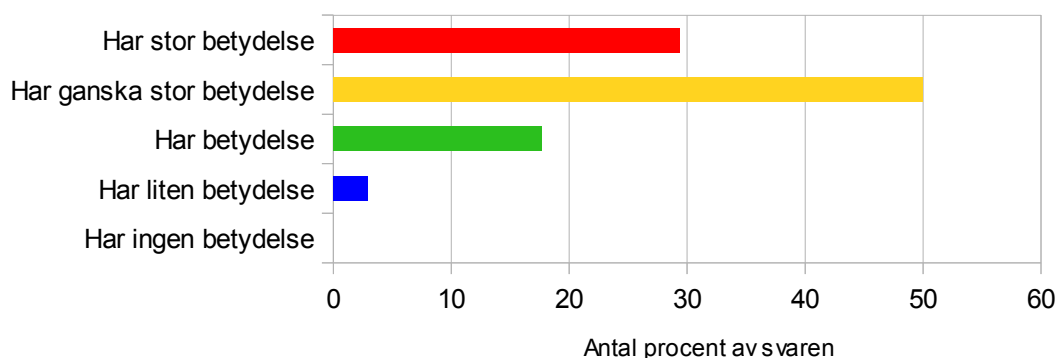
Figur 3. Att förbättra personalens kännedom om samlingen på bibliotek med formella riktlinjer för gallring

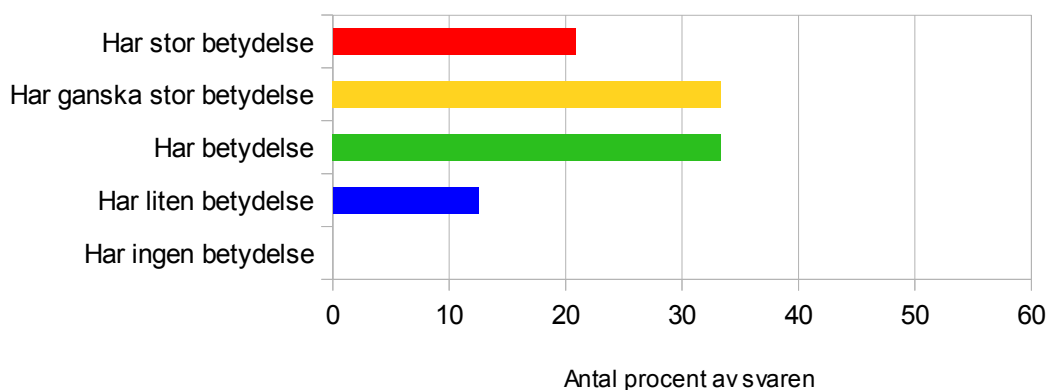
Som framgår av diagrammen anger 16 st (64%) av de bibliotek utan formella riktlinjer för gallring att alternativet har ingen eller liten betydelse medan 11 st (34%)⁵ av de respondenter vars bibliotek har formella riktlinjer ger alternativet ganska stor eller stor betydelse.

Vi ville också se om det, vad gäller anledningar till att de gallrar, finns några skillnader mellan små och stora bibliotek, baserat på aktiva låntagare. Inte heller här är skillnaderna markanta, det största står att finna i alternativet ”Att möta användarnas efterfrågan” (Figur 4 och 5):

Figur 4. Att möta användarnas efterfrågan
- Mindre bibliotek (färre än 10 000 aktiva låntagare)

Figur 5. Att möta användarnas efterfrågan
- Större bibliotek (fler än 10 000 aktiva låntagare)

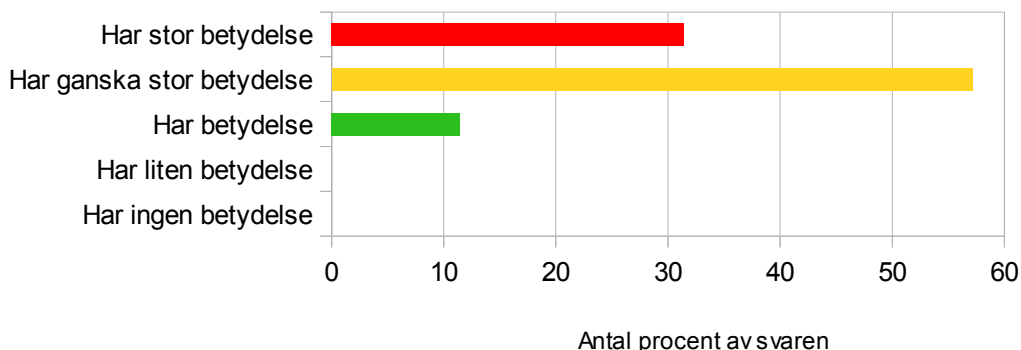
Som framgår av diagrammen värderar de mindre biblioteken detta alternativ något högre, 27 stycken av totalt 35 (77%)⁶ menar att det har ganska stor eller stor betydelse, jämfört med de större biblioteken där 13 av 24 (54%) ger dem samma värde.

Alternativet ”Att öka mängden utlån” påvisade också en viss skillnad mellan små och stora bibliotek (Figur 6 och 7):

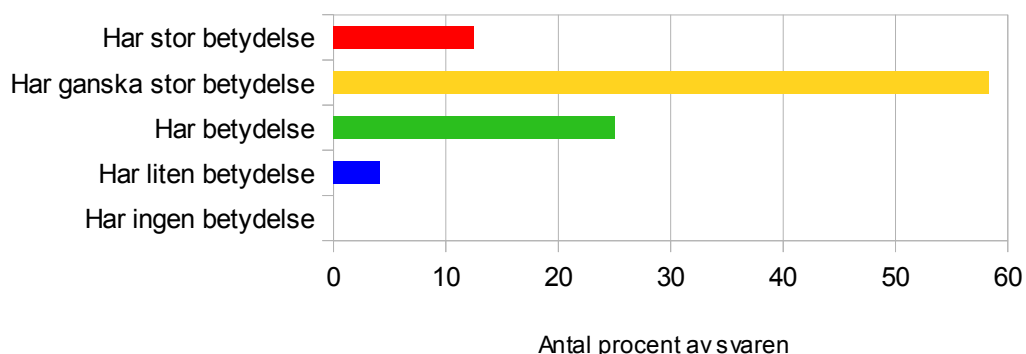
⁵En respondent från vardera bakgrundsvariabel hade inte värderat alternativet.

⁶En respondent från de små biblioteken hade inte värderat alternativet.

Figur 6. Att öka mängden utlån
- Mindre bibliotek (färre än 10 000 aktiva låntagare)

Figur 7. Att öka mängden utlån
- Större bibliotek (fler än 10 000 aktiva låntagare)

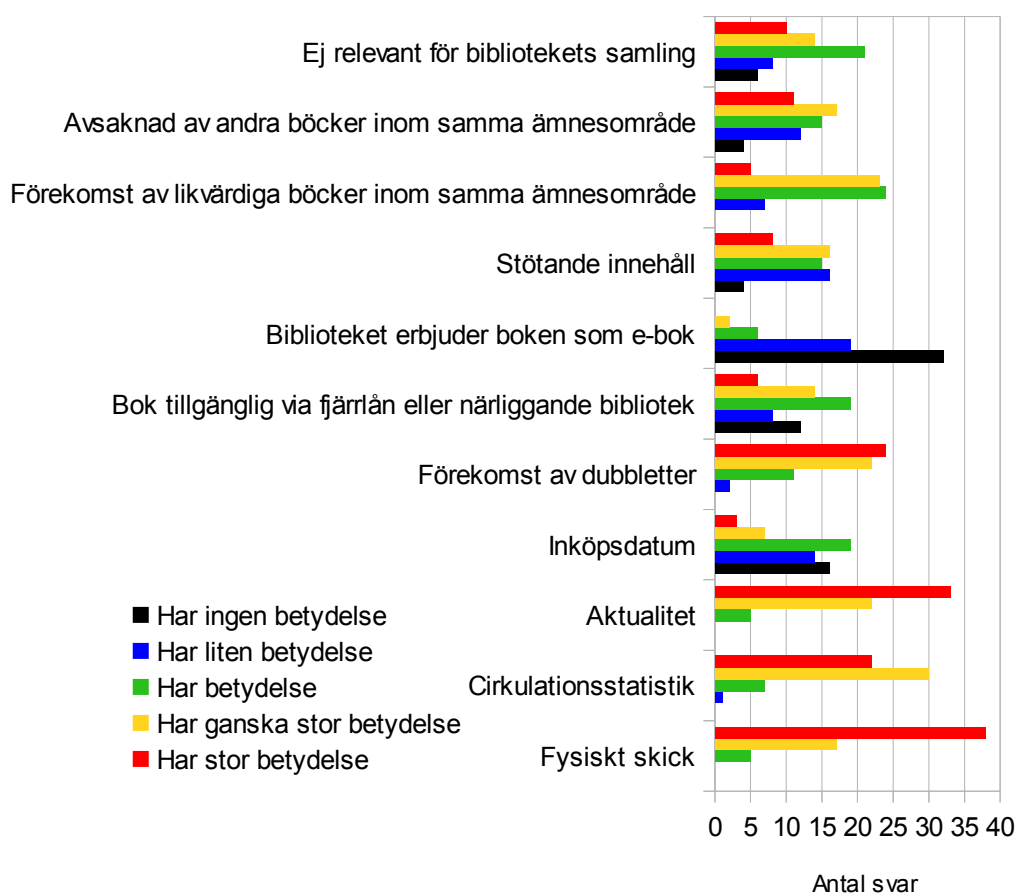
Förvisso värderar både små och stora bibliotek alternativet högt.

Den stora skillnaden står, som synes, att finna i värdet ”Stor betydelse”. Av respondenterna vid de små bibliotek ger 11 av 35 (31%) alternativet detta värde, jämfört med respondenterna vid de stora biblioteken där 3 av 24 (12,5%) ger det samma värde.

5.2 Betydelse av olika faktorer vid gallringsbeslut

För att söka svar på frågan om vilka kriterier biblioteken använder sig av när beslut om gallring av enskilda exemplar tas och vilken betydelse dessa har, ställde vi frågan ”Vilka faktorer spelar in när beslut tas om gallring av ett enskilt exemplar?”. Till denna fråga hade vi elva fasta svarsalternativ som respondenterna ombads värdera på samma sätt som föregående fråga. Även här fanns möjlighet att ange andra kriterier eller övriga kommentarer. Resultatet angående de olika alternativen ser ut som i diagrammet nedan (Figur 8).

Figur 8. Betydelse av olika faktorer vid gallringsbeslut

Resultatet visar att alternativet ”Fysiskt skick” tillskrivs högst värde med ett medeltal på 4,5. 63% av respondenterna ger alternativet stor betydelse. Tätt efter följer av ”Aktualitet” som 55% ger stor betydelse (m: 4,47), vilket kanske är föga förvånande då detta bör innebära att ersättningsexemplar köps in såvida cirkulationsstatistiken påvisar att de faktiskt används. Som tredjealternativ hamnar ”Cirkulationstatistik”, det vill säga antal utlån under en given tidsperiod (m: 4,22) och på fjärdeplats ”Förekomst av dubletter” (m: 4,15). Efter detta följer alternativen:

5. ”Förekomst av likvärdiga böcker inom samma ämnesområde” med ett medelvärde på 3,44.
6. ”Avsaknad av andra böcker inom samma ämnesområde” (m: 3,32).
7. ”Ej relevant för bibliotekets samling” (m: 3,24).
8. ”Stötande innehåll”, rasistiskt, sexistiskt eller på annat sätt känsligt innehåll (m: 3,14).
9. ”Bok tillgänglig via fjärlån eller närliggande bibliotek” (m: 2,90).
10. ”Inköpsdatum”, hur länge exemplaret har funnits i samlingen (m: 2,44).
11. ”Biblioteket erbjuder boken som e-bok” (m: 1,63)

Det går även att observera en skillnad i vad som anses som den mest betydelsefulla faktorn i gallringsbeslut beroende på yrkeslivserfarenhetens längd. I gruppen bibliotekarier som varit i

yrket i längre än 20 år anser 73,5% att aktualitet är av stor betydelse och detta är också den faktor som ges allra störst betydelse av dem. I kontrast så anser endast 31% av de med mindre än 20 år i branschen detsamma. För gruppen med kortare tid i yrket tillskrivs både fysiskt skick och cirkulationsstatistik större betydelse än aktualitet.

Under den öppna frågan ”Andra viktiga faktorer” uppger en respondent att det var av stor betydelse vad låntagarna efterfrågade, vilket skulle kunna tolkas som en expansion av användandet av cirkulationstal, det vill säga att man använder sig av cirkulationstal till att se tendenser.

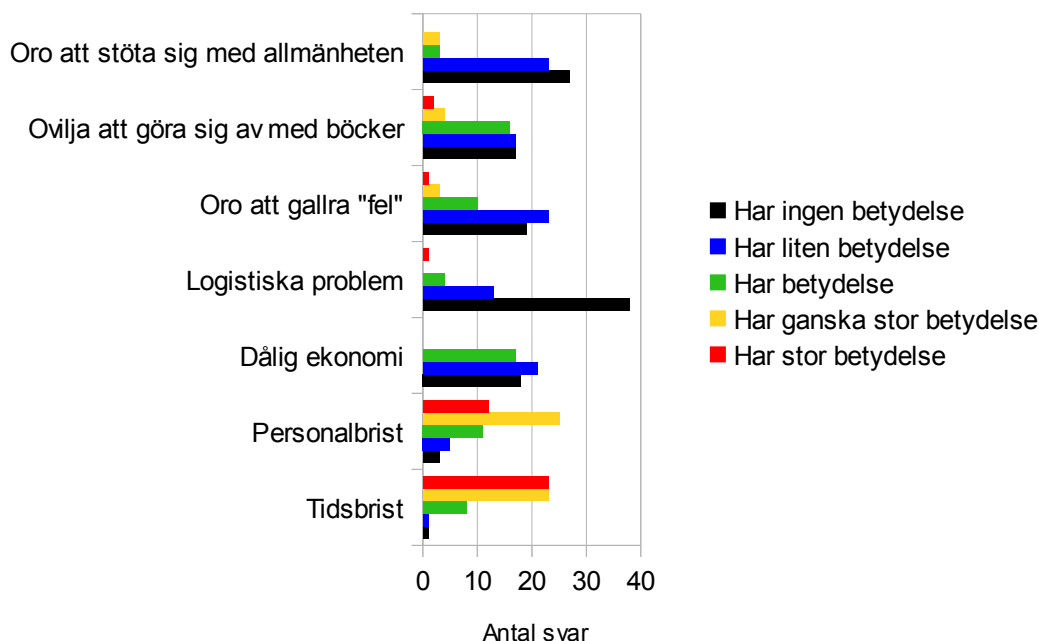
En annan respondent uppger att biblioteket ingår i en samkatalog tillsammans med 14 andra huvudbibliotek och dess filialer, vilket torde kunna knytas till alternativet ”Bok tillgänglig via fjärrlån eller närliggande bibliotek”

Ytterligare en respondent menar att det ofta är kombinationen av olika kriterier som bestämmer huruvida boken skall gallras eller ej: ”En bok i slitet skick får hänga med längre om det är svårt att skaffa andra böcker inom ämnesområdet och/eller att få tag i ett exemplar i bättre skick genom nyköp eller köp på antikvariat och med hänsyn till efterfrågan/utlåningsstatistik.”

5.3 Anledningar till att gallring inte sker

För att söka svar på frågan om vilka faktorer som hindrar biblioteken att gallra i den utsträckning de önskar ställde vi frågan: ”Vilka orsaker finns det till att gallring inte sker i önskad utsträckning på biblioteket (om så är fallet)?” varpå respondenten ombads värdera sju olika svarsalternativ enligt samma modell som föregående fråga. Även här gavs möjlighet att lägga till ytterligare kriterier eller kommentarer. Resultatet angående de olika alternativen ser ut som i diagrammet nedan (Figur 9).

Figur 9. Anledningar till att gallring inte sker?

Som synes uppges det att den absolut vanligaste anledningen är tidsbrist med ett medelvärde på 4,18, hela 82% anser att denna faktor har stor eller ganska stor betydelse. Efter det kommer personalbrist, som förvisso skulle kunna sägas hänga ihop med tidsbrist, med ett medelvärde på 3,68. Efterföljande alternativ får sägas ha liten eller ingen betydelse och ser ut som följer:

3. "Ovilja att göra sig av med böcker" (m: 2,23).
4. "Oro att gallra 'fel'" (m: 2,00).
5. "Dålig ekonomi" (m: 1,98).
6. "Oro att stöta sig med allmänheten" (m: 1,68).
7. "Logistiska problem" (m: 1,45).

Skillnaderna mellan mindre och större bibliotek baserat på boksamlingens storlek är obetydande vad gäller de tre högst värderade alternativen medan en viss skillnad kan uppmätas mellan de mindre biblioteken och de större på alternativet "oro att gallra fel". Av respondenterna vid de mellanstora och större bibliotek menar 36% att detta alternativ inte har någon betydelse alls, medan endast 15% av respondenterna vid de större biblioteken är av samma uppfattning.

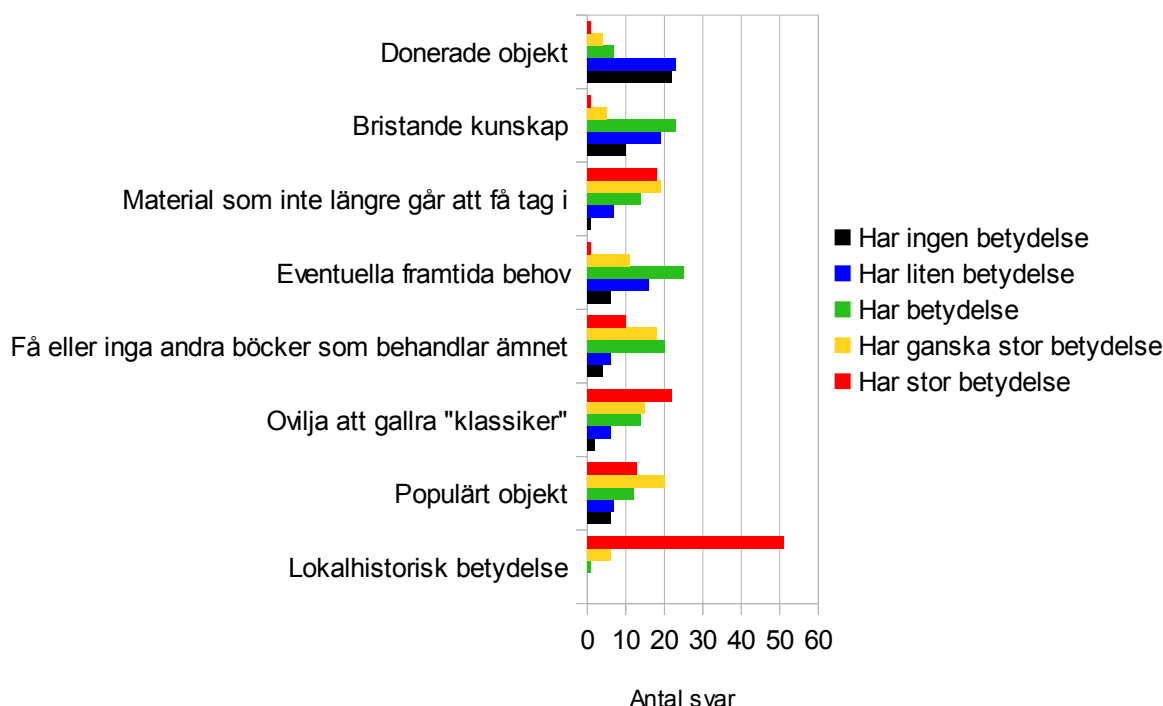
Under den öppna frågan uppger en respondent "Andra prioriteringar" som anledning och menar att detta är av stor betydelse.

En annan respondent som värderar alternativet "Ovilja att göra sig av med böcker" till "Har betydelse", menar att biblioteket förr hade personal som hade svårt att göra sig av med böcker, men att detta blivit bättre och att de i detta har haft stöd i den gemensamma gallringsstrategin.

5.4 Faktorer som avskräcker gallringsbeslut

För att få reda på av vilka anledningar man eventuellt inte gallrar böcker som kanske egentligen skulle gallras ställde vi frågan: ”Vilka faktorer spelar in när beslut tas att INTE gallra ett enskilt exemplar som annars vore aktuellt för gallring?” På detta följde åtta alternativ, även dessa skulle värderas på samma sätt som ovanstående frågor och avslutades med en möjlighet att ange andra alternativ. Resultatet angående olika alternativen ser ut som i diagrammet nedan (Figur 10).

Figur 10. Faktorer som avskräcker gallringsbeslut

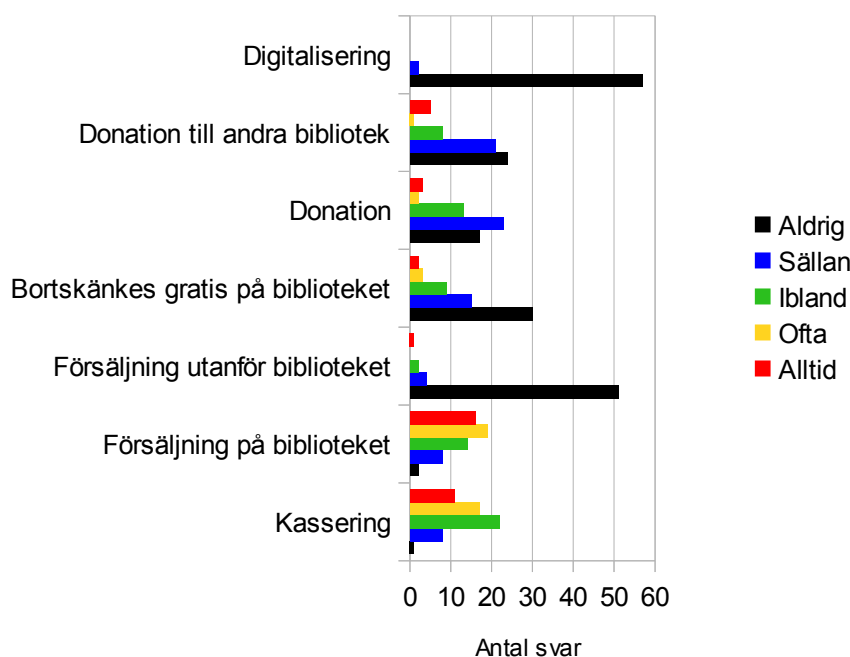
- Den vanligaste anledningen uppges vara att verket är av ”Lokalhistorisk betydelse”, 82% (m: 4,86) menar att denna faktor är av stor betydelse, vilket förmodligen beror på att just dessa verk ofta anses vara viktiga att bevara och således avskräcker den inte utan är snarare ett argument för att inte gallra. På detta följer
2. ”Ovilja att gallra 'klassiker'” (m: 3,83).
 3. ”Material som inte längre går att få tag i” (m: 3,78).
 4. ”Populärt objekt”, som är i dåligt skick eller av annan anledning aktuellt för gallring (m: 3,47).
 5. ”Få eller inga andra böcker som behandlar området” (m: 3,41).
 6. ”Eventuella framtida behov” (m: 2,75).
 7. ”Bristande kunskap” d.v.s oro att göra en felaktig bedömning av exemplarets värde för samlingen (m: 2,45).
 8. ”Donerade objekt” (m: 1,93).

Under den öppna frågan anger en respondent att ”Äldre konstnärsbiografier har visat sig vara fullt användbara och magasineras snarare än gallras.” vilket torde kunna härledas till alternativet ”Eventuellt framtida behov”.

5.5 Vad händer med de gallrade böckerna

Vi var också intresserade av hur biblioteken gör sig av med de böcker som faktiskt gallrats och ställde därför frågan ”Vad händer med de gallrade böckerna?”. På detta följde sju fasta svarsalternativ, respondenterna uppmanades att ange hur ofta biblioteken använder sig respektive alternativ utifrån en skala på 1-5, där 1 motsvarar ”aldrig” och 5 ”alltid”. Även här fanns möjlighet att komplettera med andra alternativ under ett öppet svarsalternativ. Resultatet angående de olika alternativen ser ut som i diagrammet nedan (Figur 11).

Figur 11. Vad händer med de gallrade böckerna?

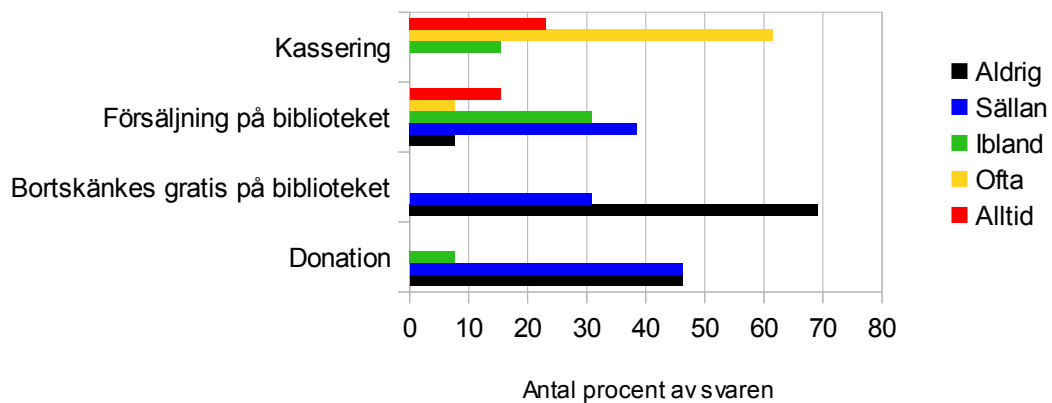
Som synes uppges det vanligaste sättet vara ”Försäljning på bibliotek”, 58% anger att detta sker ofta eller alltid, medelvärde 3,66. Nästan lika vanligt är att böckerna kasseras, m: 3,49. Efter detta följer i fallande skala:

3. ”Donation” Till andra institutioner såsom skolor, intresseföreningar, hjälporganisationer etc (m: 2,16).
4. ”Donation till andra bibliotek” (m: 2,02).
5. ”Bortskänkes gratis på biblioteket” (m: 1,85).
6. ”Försäljning utanför biblioteket” (m: 1,21).
7. ”Digitalisering”, d.v.s. boken scannas för att kunna erbjudas digitalt. (m: 1,03).

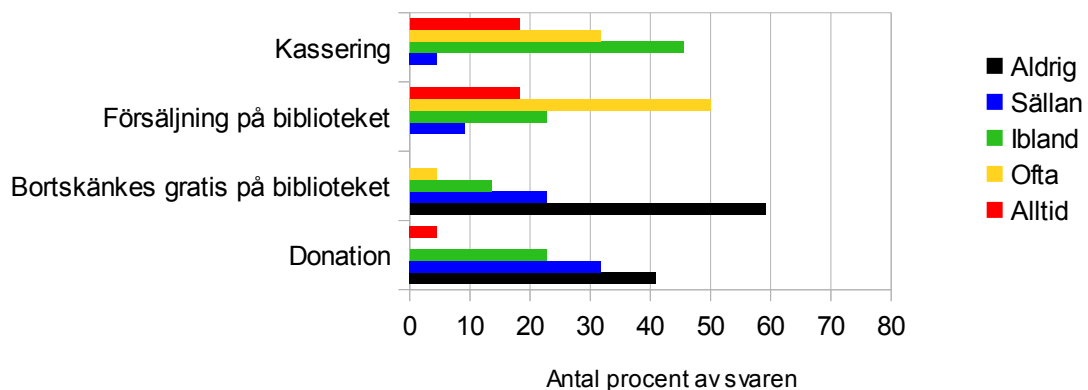
Under det öppna svarsalternativet framkommer det även att en del donerade böcker ingår i samlingar och att dessa inte får skingras. En respondent uppger att de vid donationer endast accepterar fri förfoganderätt. Vidare pekar flera respondenter på att de olika alternativen samverkar, exempelvis på så vis att en trasig bok slängs på en gång medan de som är hela kan erbjudas till försäljning och att de som inte blir sålda slängs. Ett annat alternativ var att depåbiblioteket erbjuds alla gallrade böcker och att de som inte går dit istället säljs på biblioteket.

Vi valde att studera dessa svar utifrån bakgrundsvariabeln bibliotekets storlek baserat på antal tryckta böcker, här följer de resultat som skiljer sig mest åt (figur 12-14):

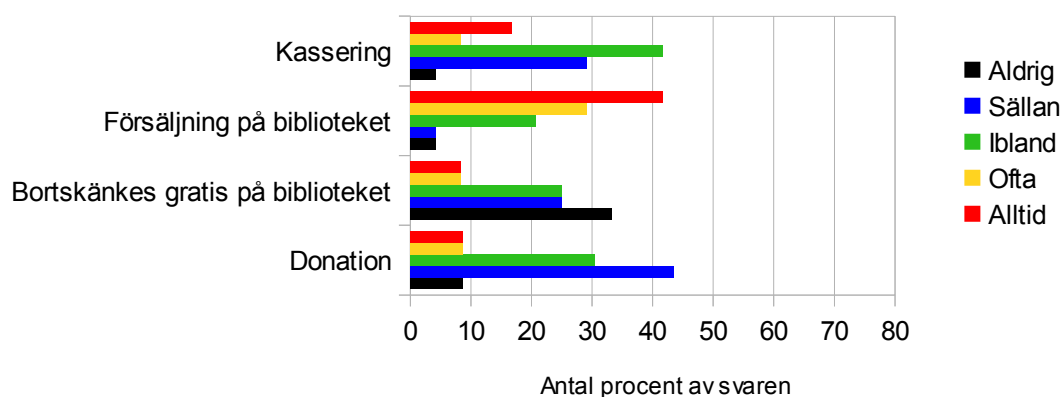
Figur 12. Vad händer med böckerna efter gallring?
- Bibliotek med större samlingar

Figur 13. Vad händer med böckerna efter gallring?
- Bibliotek med medelstora samlingar

Figur 14. Vad händer med böckerna efter gallring?
- Bibliotek med mindre samlingar

Exempelvis uppger 9 av 13 (69%) bibliotek med större samlingar att de aldrig skänker bort de gallrade böckerna på biblioteket, ingen svarar att det ibland, ofta eller alltid gjorde det. Bland de medelstora uppger 4 av 23 (17%)⁷ att de skänker bort dem ibland eller ofta. Av de mindre biblioteken uppger 4 av 24 (16%) att de skänker bort dem ofta eller alltid.

Man kan också se att 11 av 13 (85%) av de stora biblioteken uppger att de ofta eller alltid använder sig av alternativet ”kassering”, att jämföra med 11 av 23 (48%)⁸ hos de medelstora och 6 av 24 (25%) hos de mindre.

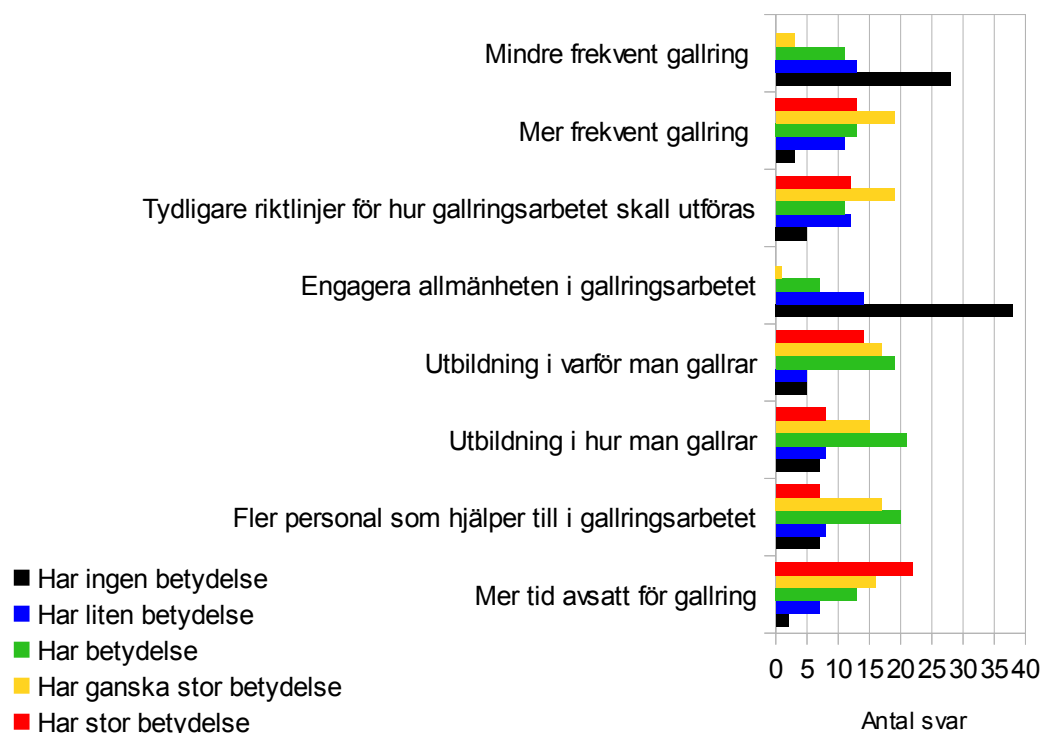
5.6 Vilka förändringar skulle förbättra arbetet med gallring

För att få reda på vilka förändringar som skulle behövas för att utveckla gallringsarbetet ställde vi frågan: ”Vilka förändringar tror du skulle förbättra arbetet med gallring?”. Respondenterna fick åtta alternativ som de ombads värdera från 1 till 5 där 1 fick värdet ”ingen betydelse” och 5 ”Stor betydelse”. Även här fanns möjlighet att komplettera med andra anledningar. Resultatet angående de olika alternativen ser ut som i diagrammet nedan (Figur 15).

⁷Ett bibliotek värderade inte alternativet

⁸Ett bibliotek värderade inte alternativet

Figur 15. Vilka förändringar tror du skulle förbättra arbetet med gallring?

Den förändring som ges störst betydelse var ”Mer tid avsatt för gallring” med ett medelvärde på 3,82, 37% menar att detta har stor betydelse. Näst störst betydelse ges ”Utbildning i varför man gallrar” (m: 3,50) och strax efter ”Mer frekvent gallring” (m: 3,47). Efter detta följer:

4. ”Tydligare riktlinjer”, d.v.s när, hur och av vem, formulerade i styrdokument eller liknande (m: 3,36).
5. ”Fler personal som hjälper till i gallringsarbetet” och ”Utbildning i hur man gallrar”, båda med ett medelvärde på 3,15.
7. ”Mindre frekvent gallring” (m: 1,80).
8. ”Engagera allmänheten” (m: 1,52).

En respondent ställer sig tveksam till huruvida utbildning i gallring skulle vara till hjälp. Istället, menar denne, att det hade underlättat om ”... jag som person inte skulle behöva ta ansvar för att jag gallrar en "fin" bok. Nu gör jag ju det.”

5.7 Åsikter om gallringens effekt

I enkäten frågade vi även avslutningsvis om respondentens personliga åsikter och erfarenheter av gallring. Först genom följande tre frågor: ”Anser du att gallring har en positiv inverkan på utlåningen?”, ”Anser du att gallring gör biblioteket mer attraktivt för användarna?” samt ”Anser du att gallring på lång sikt sparar tid för personalen?”. Det visade sig att det råder en stor konsensus i dessa frågor, i synnerhet i de två första frågorna där 59 av 60 respondenter

svarade jakande och 1 svarade ”Ingen åsikt”. Kring frågan om gallring på lång sikt sparar tid för personalen är enigheten inte fullt lika stor. 47 svarade ja, 7 nej och 5 hade ingen åsikt i frågan.⁹

På frågan huruvida respondenten någon gång fått ta emot kritik från allmänheten efter utfört gallringsarbete svarade ungefär hälften nej eller inte alls. Av de som har erfårit sådan kritik menar många att dessa situationer ofta går att vända till någonting positivt eftersom det ger tillfälle att förklara tanken med gallring och i de flesta fall har låntagarna förståelse för förfarandet. En vanligt förekommande kritik är också den att det ses som ett slöseri med skattepengar att kassera böcker i gott skick och även att det kan upplevas som hånfullt när biblioteket säljer utgallrade böcker eftersom låntagarna då får betala två gånger för samma bok. Det finns också tendenser att låntagarna om möjligt helst skulle se att biblioteket magasinerar eller på annat sätt sparar alla böcker men respondenterna upplever även detta mer som ett pedagogiskt problem att förklara att ett sådant tillvägagångssätt sällan är möjligt.

⁹En respondent svarade inte alls.

6 Analys

I detta kapitel kommer vi med utgångspunkt i teorin om bibliotekets olika roller besvara frågeställningarna:

- Hur motiverar svenska folkbibliotek gallring?
- Vilka aspekter ges störst vikt vid beslut om gallring?

Som vi sett i resultatdelen har de tre bakgrundsvariabelerna varierande inverkan på de olika frågeställningarna, därför presenteras även här enbart de som visar på en märkbar skillnad.

6.1 Varför gallrar svenska folkbibliotek?

Svaret på vår första frågeställning: ”Hur motiverar svenska folkbibliotek gallring?” besvarades med hjälp av enkätens tolfte fråga: ”Anledningar till att ni gallrar på ert bibliotek?”. Utifrån resultaten som redovisas i diagrammet (figur 1) framstår det som att biblioteken i första hand har en kultur- och informationsförmedlande roll, detta då alternativet ”Att säkra informationens riktighet” torde härledas hit snarare än till rollen som kulturbevarare eller marknadsanpassare. I andra hand torde dock marknadsanpassarrollen träda in då vikten av samlingens fräschör, som får anses vara estetisk fråga, snarare handlar om att locka besökarna till biblioteket och dess böcker än att förmedla litteraturen. Det alternativ som ges tredje störst betydelse, att motverka platsbrist, kan härledas både till kulturförmedlarrollen då man har som uppgift att förmedla även ny litteratur, vilket hade omöjliggjorts i ett bibliotek där plats för detta inte finns, men även till marknadsanpassarrollen då, som vi sett ovan, många menar att ett luftigt bibliotek är mer lockande än ett sprängfyllt. Vi kan även konstatera att ordningsföljden så här långt är identisk med den i Dilevkos och Gottliebs undersökning (2003, s. 80).

Den fråga som kanske är lättast att härleda till kulturförmedlarrollen, att förbättra personalens kännedom om samlingen, ges lägst prioritet vilket skulle kunna vara ett tecken på att biblioteken i sitt gallrande främst gallrar med användarnas efterfrågan i åtanke. Emellertid är det svårt att avgöra huruvida detta alternativ är lågt värderat på grund av att respondenterna anser att detta inte är en effekt av gallringen eller om de helt enkelt menar att detta är en positiv bieffekt men inte det främsta syftet med gallring.

Att skillnaderna mellan de bibliotek som har formella riktlinjer för gallring och de som saknar det är såpass små kan tyckas något förvånande. Som framgår av figur 2 och 3, finns den största skillnaden att hitta i alternativet ”Att förbättra personalens kännedom om samlingen”, där de bibliotek med formella riktlinjer tenderar att värdera denna orsak högre. Man skulle kunna tänka sig att detta beror på ett mer aktivt arbete med gallring som synliggör liknande effekter.

Om förmyndarrollen kan sägas att den är nästintill obefintlig. Att gallra för att undvika stötande material i samlingen prioriteras mycket lågt, emellertid framgår det av en del kommentarer som gör gällande att man undviker sådant material redan vid inköp, att rollen ändå finns, fast i ett tidigare skede. Man kan dock fundera över hur väl detta förhållningssätt fungerar i praktiken då vad som är stötande material tenderar att förändras över tid.

Sammantaget kan man ändå se en viss övervikt åt marknadsanpassarrollen då även alternativen ”att öka mängden utlån”, vars motsvarighet i Dilevkos och Gottliebs undersökning prioriterades näst lägst (ibid.), och ”möta användarnas efterfrågan”, som får sägas är direkt knutna till marknadsanpassarrollen, rangordnas förhållandevis högt. Som framgår av diagrammen med bakgrundsvariabler (figur 4-7) tycks även marknadsanpassarrollen bli större ju mindre biblioteket är.

6.1.1 Varför gallrar inte svenska folkbibliotek ?

Vad gäller nästkommande fråga, anledningar till att gallring inte sker i önskad utsträckning (figur 9), är det svårt att utifrån de två högst värderade alternativen, tids- och personalbrist, härleda detta till någon av rollerna. Man skulle förvisso kunna tolka in en prioriteringsproblematik, det vill säga att gallringen anses vara behövd men är lågprioriterad. Kommentaren ”andra prioriteringar” tyder på detta. För att avgöra om detta beror på att biblioteken har en kulturförmedlande eller marknadsanpassande roll torde en följdfråga i form av vad som prioriteras före behöva ställas. Bibliotekens storlek verkar heller inte ha någon större påverkan på dessa två anledningar varför det inte går att dra några slutsatser med hjälp av bakgrundsvariabler. Det tredje högst värderade alternativet, ovilja att göra sig av med böcker, tyder emellertid på en viss dragning till rollen som kulturbevarare medan det fjärde alternativet, oro att gallra fel, tyder på en kulturförmedlarroll som inte enbart förlitar sig på utlåningsstatistik. Här tenderar också större bibliotek att oro sig i något större utsträckning än mindre.

I Dilevkos och Gottliebs undersökning kan denna fråga sägas vara kombinerad med vår nästkommande fråga, det vill säga faktorer som avskräcker vid gallringsbeslut. Man kan emellertid konstatera att tidsbrist även här är den i särklass vanligaste orsaken till att gallring inte sker bland deras respondenter (2003, s. 82)

6.2 Vad gallrar svenska folkbibliotek?

Frågeställningen rörande aspekter vid gallringsbeslut besvarades av enkätens trettonde fråga. Vad gäller denna fråga om vilka kriterier som ges störst vikt vid enskilda gallringsbeslut (figur 8) är flera av alternativen av mer pragmatisk karaktär och det är således inte lika enkelt att relatera svaren till bibliotekets olika roller. Det går dock att skönja ett antal tendenser. Att fysiskt skick och cirkulationsstatistik ges störst respektive tredje störst betydelse kan ses som ett tecken på att marknadsanpassarrollen väger tungt i gallringsprocessen. När man i gallringsförfarandet utgår ifrån cirkulationsstatistik får man förmoda att det förutom av bekvämlighetsskäl i viss utsträckning också grundar sig i resonemanget att de böcker som användarna inte är intresserade av inte heller förtjänar en plats i samlingen. Å andra sidan är inte kulturförmedlarrollen helt frånvarande då det mer kvalitetsrelaterade gallringskriteriet aktualitet anses som näst mest betydelsefullt. Även den låga betydelse som inköpsdatum tillskrivs kan ses som ett tecken på att den marknadsanpassade synen inte helt dominerar. Om man då jämför detta med Dilevkos och Gottliebs undersökning kan vi konstatera en viss skillnad då deras resultat visar att cirkulationsstatistik är det vanligaste kriteriet, följt av fysiskt skick och vad som skulle kunna sägas vara en motsvarighet till aktualitet¹⁰(2003, s. 81).

¹⁰Kriteriet beskrivs som ”Accuracy of information contained in item”.

Gällande gallringskriterier uppvisar det insamlade datamaterialet små skillnader mellan såväl större och mindre bibliotek samt yrkeslivserfarenhet. Den första av de två tendenser som dock framgår är att bibliotekarier med kortare tid i yrket värderar cirkulationsstatistik som viktigare än aktualitet, när å andra sidan bibliotekarier med mer än 20 år i yrket anser aktualitet vara det mest betydelsefulla kriteriet för gallring. Detta skulle kunna ses som ett tecken på att äldre bibliotekarier oftare utgår ifrån kvalitetsaspekten när de gallrar och att detta tankesätt gradvis håller på att minska i betydelse till förmån för ett mer marknadsanpassat gallringsarbetet med utgångspunkt i cirkulationsstatistik. Den andra skillnaden är mellan mindre och större bibliotek och består i att mindre bibliotek i större utsträckning anser alternativet ”Bok tillgänglig via fjärrlån eller närliggande bibliotek” som mer betydelsefullt än vad större bibliotek gör. Detta iakttagande kan knappast ses som kontroversiellt då många förmodligen ser det som naturligt att som mindre bibliotek förlita sig mer på fjärrlån istället för att själv köpa in och husera mindre efterfrågade böcker.

6.2.1 Vad undviker svenska folkbibliotek att gallra?

När respondenterna ombads svara på vilka faktorer som kan avskräcka gallringsbeslut för böcker som annars vore aktuella för gallring (figur 10) visade det sig att det entydigt mest viktiga ansågs vara lokalhistorisk betydelse. Detta kan först och främst kopplas till bibliotekets kulturbevarande roll och det ter sig rimligt att dra slutsatsen att bevarandaspekten ges stor vikt vad gäller material med lokalanknytning. Det går förvisso också att argumentera att biblioteken undviker att gallra material med lokalanknytning delvis beror på att det materialet är populärt och tidvis efterfrågas av användarna. Båda faktorer spelar sannolikt in men då frågan är formulerad med termen ”böcker som annars skulle vara aktuella för gallring” får det ses som rimligt att anta att den kulturbevarande aspekten är den mest betydelsefulla komponenten. Bland de övriga faktorerna var det ingenting som stack ut på samma sätt som lokalhistorisk betydelse då ett flertal alternativ såsom ”Populärt objekt”, ”Ovilja att gallra klassiker” och ”Material som inte längre går att få tag i” värderas som ungefär lika betydelsefulla. Detta tyder på ett balanserat förhållningssätt där man värderar både bevarande, kvalitet och att möta användarnas önskemål ungefär lika högt. Även vad gäller denna fråga är resultatet detsamma i Dilevkos och Gottliebs undersökning vad gäller de två högst värderade faktorerna. (2003, s. 82)

6.3 Biblioteksrollernas inverkan på hanteringen av gallrade böcker.

För att ytterligare utkristallisera bibliotekens olika roller ställde vi frågan ”Vad händer med de gallrade böckerna?”. Resultatet av frågan (figur 11) visar, som synes ovan, att de allra flesta böcker antingen säljs på biblioteket eller kasseras. Man kan förmoda att alla böcker som är trasiga eller av andra anledningar bedöms som osäljbara kasseras direkt medan många andra erbjuds till försäljning. Som framgår av ovan nämnda gallringsprojekt i Malmö riskerar förvisso kassering att väcka en del ilska. Dilevkos och Gottliebs undersökning visar också att deras respondenter gärna smyger lite med kasseringen, men då främst eftersom de upplevt att gallrade böcker återförs till biblioteket av låntagare som inte vill se dessa böcker försvinna (2003, s. 85). Man kan då tycka att det, för att hålla sig väl med allmänheten, vore bättre att erbjuda böckerna till försäljning. Emellertid kan även detta väcka, om inte ilska så åtminstone besvikelse, som framgår av några av de kommentarer som lämnats i det öppna

svarsalternativet (se kap. 6.7). Det torde ligga närmast till hands att betrakta försäljning på bibliotek som en del i en marknadsanpassad roll. Redan tanken om att betala för böcker på biblioteket kan ju tyckas strida mot biblioteksuppdraget, om man dessutom ställer det mot alternativet att kassera och antar att det kan ses som en tjänst mot låntagarna vars syfte är att dämpa eventuell besvikelse tycks det än mer vara en marknadsanpassad roll. Handlingsförfarandet kan till viss del även härledas till kulturbevararrollen även om det då får anses vara en nödlösning om alternativet är att kassera.

Till den kulturbevarande rollen kan även donationsalternativet hänvisas, kanske speciellt donation till andra bibliotek. Varför detta alternativ ändå värderas så lågt kan följande kommentar eventuellt förklara: ”Lämnade tidigare mycket material till depåbiblioteket, men numer har de det mesta av det vi gallrar”. Även den minst förekommande anledningen ”Digitalisering”, skulle få inordnas under kulturbevararrollen, emellertid torde dess låga placering snarare bero på brist på utrustning och tid än vilja varför man inte bör dra några absoluta slutsatser av detta.

En del klara skillnader går dock att utläsa om man väger in bakgrundsvariabeln bibliotekets storlek baserat på boksamlingens storlek. Som ovan nämnt tenderar bibliotek med mindre boksamlingar i större grad vidarebefodra de gallrade böcker via försäljning, donation till skolor och liknande institutioner eller helt enkelt ge bort dem till de låntagare som önskar dem. På samma vis tenderar större bibliotek att kassera fler böcker (figur 12-14).

Sammantaget kan man se en tendens som gör gällande att ju större biblioteken är ju mer tenderar de att anta kulturförmedlarrollen, medan mindre bibliotek kan sägas vara mer marknadsanpassade och/eller kulturbevarande vilket även stämmer överens med analysen av fråga om anledningar till gallring.

Även i Dilevkos och Gottliebs undersökning är försäljning det vanligaste alternativet (2003, s. 85). Förvisso sker försäljningen bland deras respondenter främst via ”Friends of the Library”, vilket kanske skulle kunna hitta sin motsvarighet i svenska folkbiblioteks bibliotekets vänner, men tendensen är ändå tydlig och liknar resultatet i vår undersökning fast en något mindre kassering till fördel för försäljning.

6.4 Önskade förändringar

Då gallring, som tidigare nämnt, anses vara problematisk ville vi veta vilka förändringar som skulle kunna underlätta bibliotekens förfarande. I resultatet av frågan ”Vilka förändringar tror du skulle kunna förbättra arbetet med gallring” (figur 15) ser vi att enigheten är relativt stor att gallring är någonting som behöver ges mer tid och göras mer frekvent snarare än sällan, vilket också överensstämmer med resultatet att tidsbrist och personalbrist är vanliga orsaker till att gallring inte sker i önskad utsträckning. Detta skulle kunna tolkas som att gallring generellt ses som någonting viktigt som egentligen borde ges mer utrymme och resurser än vad som är fallet idag. Förutom detta är även resultatet att ”Utbildning i varför man gallrar” anses som något mer viktigt än ”Utbildning i hur man gallrar” värt att notera. Detta är intressant eftersom det indikerar att bibliotekarier överlag verkar se det som svårare att motivera och förklara varför man gallrar snarare än att utträta själva hantverket.

Dilevkos och Gottliebs undersökning visar att de allra flesta menar att några förändringar inte är nödvändiga, följt av mer tid och mer personal avsatt för gallring (2003, s. 88)

6.5 Gallringens upplevda effekt

De avslutande frågorna vad gällande bibliotekens uppfattning om gallring visar som tidigare konstaterats en mycket stor enighet om nyttan och effekten av gallring. 98% anser att gallring ökar utlåningen och gör biblioteket mer attraktivt för användarna. Dessa två påståenden är förvisso inte särskilt kontroversiella men graden av konsensus kan ändå tyckas överraskande. Särskilt i fallet med påståendet huruvida utlåningen påverkas positivt av gallring då det har gjorts ett antal undersökningar i frågan där denna effekt inte alltid har gått att påvisa. I den tredje frågan ”Anser du att gallring på lång sikt sparar tid för personalen?” svarar en något mindre majoritet på 78% ja, vilket visar att enigheten inte är lika stor i fallet med detta påstående. Då frågan bara gavs som en ja/nej-fråga går det dessvärre inte att tolka särskilt mycket ur denna skillnad men man kan tänka sig att nej-sägarna upplever gallring som en tidskrävande aktivitet som inte alltid ger synbara resultat.

Motsvarande resultat i Dilevkos och Gottliebs undersökning liknar till viss del denna undersökning där 91,8% anser att gallring ökade utlåning, 86,1% anser att gallring gör biblioteket mer attraktivt för användarna och 53,7% anser att gallring sparar tid för personalen.

6.6 Avslutande diskussion

Resultatet av vår undersökning ger förvisso inga större överraskningar, i mångt och mycket liknar det resultatet av Dilevkos och Gottliebs undersökning. Även om ambitionen hos de flesta bibliotek tycks vara att fungera som det vi kallar kulturförmedlare kan man se en viss dragningskraft åt rollen som marknadsanpassare, denna tendens tycks också bli större ju mindre biblioteket är som vi ser i bland annat frågan om orsaker till gallring, där mindre bibliotek i större utsträckning gallrar för att öka mängden utlån och för att möta användarnas efterfrågan. Även frågan om vad som sker med de gallrade böckerna vittnar något om att mindre bibliotek har en mer marknadsanpassad roll då de i större utsträckning säljer gallrade böcker på biblioteket. Man skulle förvisso kunna tänka sig att större bibliotek gallrar större mängder böcker och att detta försvårar ett försäljningsarbete. Att större bibliotek tycks ha en mindre marknadsanpassad roll framgår också av resultatet på frågan om varför gallring inte sker, då de i större utsträckning oroar sig för att gallra ”fel”. Detta skulle kunna tyda på att man i större grad ser till mer kvalitativa aspekter i gallringsbedömningen och förlitar sig mindre på den mer kvantitativt orienterade cirkulationsstatistik.

Även om mindre bibliotek visar upp tendenser att vara mer tillmötesgående gentemot användarna genom att gallra mer efter cirkulationsstatistik och i större utsträckning försöker möta efterfrågan så behöver detta inte tolkas som en marknadsanpassning i strikt mening utan skulle också kunna förklaras med att de försöker vårda sin relation med låntagarna på ett annat sätt än de större biblioteken. Med färre låntagare ter det sig naturligt att relationen mellan låntagare och bibliotek blir starkare och att det därför också blir lättare för biblioteket att läsa av vad som behövs och efterfrågas. Ytterligare en förklaring till denna tendens skulle kunna vara att ett färre antal låntagare gör att biblioteket står i en starkare beroendeställning gentemot sina låntagare och därför inte lika lätt kan fatta obekväma beslut.

6.7 Metodkritik

I utformningen av vår enkät utgick vi från Dilevkos och Gottliebs enkät men förändrade deras öppna frågor till fasta svaralternativ som respondenterna ombads värdera. Detta resulterade i en omfattande enkät med mycket att fylla i vilket möjligen riskerade att göra respondenterna obenägna att slutföra den. En respondent gav uttryck för detta under den avslutande öppna frågan: ”För mycket frågor i enkäten. Hade jag inte lovat innan att besvara den så hade jag inte tagit mig denna tiden.” Vidare riskerade de slutna frågorna att utesluta värdefulla aspekter, denna risk försökte vi emellertid minimera genom att till varje fråga lägga till ett öppet alternativ.

Genom förändringen av enkätutformningen förlorade vi även en del i jämförbarhet med den tidigare studien, emellertid medförde de fasta frågorna en ökad jämförbarhet mellan svaren från vår egen enkät.

Slutligen kan sägas att vi i vårt urvalsarbete utgick från en geografisk indelning av biblioteken. Att föredra vore istället att utgå från en storleksmässig indelning eftersom bakgrundsvariablernas huvudpunkt ligger där.

Sammanfattning

I den här uppsatsen har vi med en webbenkät undersökt svenska folkbiblioteks syn och praktik gällande gallring. Idén att göra en studie av detta slag på folkbibliotek i Sverige fick vi från en liknande undersökning som gjorts i USA och Kanada av Dilevko och Gottlieb. Eftersom vi såg en avsaknad av liknande kvantitativa studier av folkbibliotekens gallringsförfarande ansåg vi det vara av intresse att utföra en sådan. Med debatten om Malmös omfattande gallringsprojekt färskt i minne ansåg vi att det vore intressant att studera huruvida en för biblioteken eventuell förändrad roll påverkar synen på hur och varför man gallrar. Vi valde därför att anlägga en teoretisk grund som består av tre biblioteksroller: kulturbevararen, kulturförmedlaren och marknadsanpassaren. Vidare ville vi också se om det fanns någon skillnad mellan större och mindre bibliotek vad gäller dessa roller.

Utformningen av enkäten bygger på den Dilevko och Gottlieb använde sig av, men istället för enbart öppna frågor använde vi i stor utsträckning slutna som respondenterna ombads värdera. Genom att på detta sätt ge ramar för de olika frågorna fick vi mer jämförbara svar som kanske inte vore fallet om öppna svar hade använts. Enkäten skickades ut till 101 stads- /huvudbibliotek varav 60 giltiga svar återkom. Resultatet av dessa svar liknar i stora drag de resultat som Dilevkos och Gottliebs undersökning påvisar. Exempelvis visar båda undersökningarnas resultat att den viktigaste anledningen till varför man gallrar är för att säkra informationens riktighet, tätt följt av att se till att samlingen är i ett fräscht skick och motverkande av platsbrist. Även resultaten av frågor gällande gallringskriterier uppvisar likheter, båda undersökningarna visar på cirkulation, fysiskt skick och aktualitet som de tre mest centrala även om den inbördes ordning skiljer sig något åt.

Analysen av resultatet påvisar vissa skillnader mellan mindre och större bibliotek kopplat till de olika rollerna där mindre bibliotek i något större utsträckning tenderar att ha rollen av marknadsanpassaren medan större bibliotek är mer kulturförmedlande. Bland annat visar resultatet att mindre bibliotek i högre grad än större bibliotek anser att möta användarnas efterfrågan och öka mängden utlån är viktiga anledningar till att gallra. Även i frågan om vad som händer med de gallrade böckerna skiljer sig större och mindre bibliotek åt. Större bibliotek kasserar främst medan mindre bibliotek avyttrar de gallrade böckerna genom försäljning eller bortskänkning i större utsträckning.

I resultatet framgår även att bland bibliotekspersonal med kortare tid i yrket ger cirkulationsstatistik större betydelse vad gäller kriterier för gallring medan personal med längre tid i yrket lägger större vikt vid böckernas aktualitet. Detta menar vi skulle kunna ses som ett tecken på en rörelse mot en mer marknadsanpassad syn på gallringsförfarandet där användarnas efterfrågan ges större vikt än kvalitetsaspekter.

Referenser

- Boon, Belinda (2009). "Using the CREW Method to Enhance Public and School Library Collections". *Journal of Access Services*, vol. 6, no. 3, s. 324-336.
- Dilevko, Juris & Gottlieb, Lisa (2003). "Weed to achieve: a fundamental part of the public library mission?". *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, vol. 27, no.1, s. 73-96.
- Dubicki, Eleonora (2008). "Weeding: Facing the Fears". *Collection Building*, vol. 27, no.4, s. 132-135.
- Ekström, Åse (2009). "Varför blir man bibliotekarie om man hatar böcker?". *Biblioteksbladet*, no. 7, s. 5-6.
- Enström, Peter (1995). "Folkbibliotek i förändring Nödvändighet, möjlighet eller bara tillfällighet". Ingår i Höglund, Lars (red.). *Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen: aktuell forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap*. Borås: Valfrid i samarbete med Forskningsrådsnämnden (FRN)
- Esaiasson, Peter (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 3., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Folkbiblioteksutredningen (1984). *Folkbibliotek i Sverige: betänkande*. Stockholm: Liber/Allmänna förl.
- Herzog, Susan (2004). "Collection Development Challenges for the 21st Century Academic Librarian". Ingår i Fenner, Audrey (red.) *Selecting materials for library collections*. Binghamton, NY: Haworth Information Press. S. 149-162
- Höglund, Anna-Lena & Klingberg, Christer (2001). *Strategisk medieplanering för bibliotek*. 1. uppl. Linköping: Janus
- Jatkevicius, James (2003). "When "good" books go "bad": opportunities for progressive collection management in public libraries". *Public Library Quarterly*, vol. 22, no. 4, s. 31-40.
- Jones, Chris (2007). "Maintaining a healthy library collection: the need to weed". *Australasian Public Libraries and Information Services*, vol. 20 no. 4, s. 170-172.
- Klasson, Maj (1996). "Kulturbevarare, kulturbärare, kulturbyggare, kulturförnyare". *Kulturpolitisk tidskrift: meddelande från Bibliotekshögskolan*, no. 2, s. 15-24
- Ledarredaktionen (2009). Moderna bokbål. *Expressen*. 2009-08-14
[Elektronisk] <http://www.expressen.se/ledare/moderna-bokbal/> [2012-05-23]
- Matlak, Jeffrey (2010). "Weeding Older Social Sciences Journals". *Behavioral & Social Sciences Librarian*, vol. 29, no.3, s. 169-183.

OED Online. (2011). Weeding, n. Oxford University Press.
[Elektronisk] <http://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/226777> [2012-05-03]

Pors, Niels Ole. (2001). *Kassation i folkebiblioteker - introduktion til en metode*. Biblioteksstyrelsen [Elektronisk]
http://www.bs.dk/publikationer/rv/6/html/entire_publication.htm [2012-05-23]

Reitz, Joan M. (2004). *Dictionary for library and information science*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.

Schreiber, Trine (2006). "Bibliotekarprofessionen siden 1960'erne". Ingår i Schreiber, Trine & Elbeshausen, Hans (red.) *Bibliotekarerne: en profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. 1. udg. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur. S. 15-46

Singer, Carol A. (2008) "Weeding gone wild: planning and implementing a review of the reference collection". *Reference & User Services Quarterly*, vol. 47, no. 3, s. 256-264. Citerar Pierce, Sydney J. (1990): "Introduction". *Reference Librarian*, vol. 29, no.3, s.1-8.

Slote, Stanley J. (1997). *Weeding library collections: library weeding methods*. 4. ed. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited

Tichy, Andrzej (2009). Luftigt i salar och argument. *Sydsvenskan*.
[Elektronisk] <http://www.sydsvenskan.se/kultur-och-nojen/luftigt-i-salar-och-argument/>
[2012-05-21]

Trost, Jan & Hultåker, Oscar (2007). *Enkätboken*. 3., [rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

[Bilaga A - Webbenkät]

Gallringsundersökning

Följande undersökning ämnar att undersöka vilka principer, formella eller informella, som ligger till grund för gallring av tryckta böcker samt hur dessa varierar runt om i landet. Enkätsvaren kommer att anonymiseras, svar av geografisk natur kommer därför enbart att användas i det jämförande arbetet och inte anges i den färdiga uppsatsen.

Tack för er medverkan!

Inledande frågor

Fråga 1. Vilket bibliotek arbetar du på?

(Denna information kommer endast att användas i datainsamlingsarbetet och enskilda bibliotek kommer ej kunna identifieras i uppsatsen)

Fråga 2. Vad har du för befattning?

Fråga 3. Kön

Kvinna

Fråga 4. Hur många tryckta volymer har biblioteket i samlingen?

Fråga 5. Hur många aktiva låntagare har biblioteket?

(Aktiv under senaste året. Om annan definition används ange inom parantes i svarsrutan)

Fråga 6. Hur många år har du arbetat i biblioteksbranschen?

0-2

Om bibliotekets gallringsrutiner

Fråga 7. Hur ofta genomförs gallring på biblioteket?

Kontinuerligt

Oregelbundet (efter behov)

Veckovis

Månatligen

Årligen

Vet ej

Övrigt:

Fråga 8. Har biblioteket formella riktlinjer för gallringsarbete?

(Någon typ av styrdokument etc.)

Ja

Nej

Vet ej

Fråga 9. Om svaret är "Ja" på föregående fråga, beskriv dessa riktlinjer kortfattat

Fråga 10. I hur stor utsträckning används dessa i det faktiska gallringsarbetet?

1 2 3 4 5

Inte alls Mycket

Fråga 11. Till hur stor hjälp är riktlinjerna i gallringsarbetet?

1 2 3 4 5

Inte alls Mycket

Fråga 12. Anledningar till att ni gallrar på ert bibliotek?

Ange vilken betydelse följande faktorer har

Att motverka platsbrist

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Att möta användarnas efterfrågan

(Att samlingen följer trender m.m.)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Att upprätthålla samlingens fräschör

(Böckernas fysiska utseende och skick)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Att öka mängden utlån

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Att förbättra personalens kännedom om samlingen

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Att säkra informationens riktighet

(Upprätthålla korrekt faktainnehåll i facklitteratur genom att byta ut äldre upplagor etc.)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Att undvika stötande material i samlingen

(Exempelvis rasistiskt, sexistiskt eller på annat sätt känsligt innehåll)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Andra anledningar

(Ange gärna betydelse med siffror 1-5)

Fråga 13. Betydelse av olika faktorer vid gallringsbeslut

Vilka faktorer spelar in när beslut tas om gallring av ett enskilt exemplar?

Fysiskt skick

(Slitage, skador etc.)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Cirkulationsstatistik

(Antal utlån under given tidsperiod)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Aktualitet

(Ny upplaga finns etc.)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Inköpsdatum

(Hur länge exemplaret har funnits i samlingen)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Förekomst av dubletter

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Stötande innehåll

(Exempelvis rasistiskt, sexistiskt eller på annat sätt känsligt innehåll)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Bok tillgänglig via fjärrlån eller närliggande bibliotek

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Biblioteket erbjuder boken som e-bok

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Förekomst av likvärdiga böcker inom samma ämnesområde

(Överlappande innehåll som motiv till gallring)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Avsaknad av andra böcker inom samma ämnesområde

(T.ex. när biblioteket har ett såpass begränsat utbud på ett område att det riskerar ge en alltför ofullständig eller vinklad bild)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Ej relevant för bibliotekets samling

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Andra viktiga faktorer

(Ange gärna betydelse med siffra 1-5)

Fråga 14. Anledningar till att gallring inte sker

Vilka orsaker finns det till att gallring inte sker i önskad utsträckning på biblioteket (om så är fallet)?

Tidsbrist

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Personalbrist

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Dålig ekonomi

(Inte tillräckligt stort ekonomiskt utrymme att ersätta böcker i önskad utsträckning)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Logistiska problem

(Svårigheter att hantera och göra sig av med det utgallrade materialet)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Oro att gallra "fel"

(På grund av bristande kunskap inom ämnet etc.)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Ovilja att göra sig av med böcker

(Känslomässiga skäl)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Oro att stöta sig med allmänheten

(Rädsla för kritiska insändare i lokalpressen etc.)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Andra skäl

(Ange gärna betydelse med siffra 1-5)

Fråga 15. Faktorer som avskräcker gallringsbeslut

Vilka faktorer spelar in när beslut tas att INTE gallra ett enskilt exemplar som annars vore aktuellt för gallring?

Lokalhistorisk betydelse

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Populärt objekt

(I dåligt skick eller av annan anledning aktuellt för gallring)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Ovilja att gallra "klassiker"

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Bristande kunskap

(Oro att göra en felaktig bedömning av exemplarets värde för samlingen)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Få eller inga andra böcker som behandlar området

(Om gallring skulle utföras skulle biblioteket sakna information på ämnet)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Eventuella framtida behov

(Objekt som inte efterfrågas i nuläget men kan bli attraktiva i framtiden)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Material som inte längre går att få tag i

(T.ex. böcker som har slutats tryckas och varken finns att köpa på antikvariat eller i elektroniskt format)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Donerade objekt

(Av moraliska skäl eller ovilja att göra sig ovän med donatorn)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Andra skäl

(Ange gärna betydelse 1-5)

Fråga 16. Vad händer med de gallrade böckerna?

Ange i vilken utsträckning gallrade böcker avlägsnas enligt de följande alternativen

Kassering

(Lämnas till pappersåtervinning etc.)

1 2 3 4 5

Aldrig Alltid

Försäljning på biblioteket

(Till allmänhet och/eller personal)

1 2 3 4 5

Aldrig Alltid

Försäljning utanför biblioteket

(Till antikvariat, via auktioner etc.)

1 2 3 4 5

Aldrig Alltid

Bortskänkes gratis på biblioteket

(Till allmänhet och/eller personal)

1 2 3 4 5

Aldrig Alltid

Donation

(Till andra institutioner såsom skolor, intresseföreningar, hjälporganisationer etc.)

1 2 3 4 5

Aldrig Alltid

Donation till andra bibliotek

1 2 3 4 5

Aldrig Alltid

Digitalisering

(Boken scannas för att kunna erbjudas digitalt)

1 2 3 4 5

Aldrig Alltid

Annat

(Ange gärna frekvens med siffror 1-5)

Fråga 17. Vilka förändringar tror du skulle förbättra arbetet med gallring?

Mer tid avsatt för gallring

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Fler personal som hjälper till i gallringsarbetet

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Utbildning i hur man gallrar

(Med fokus på själva gallringshantverket)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Utbildning i varför man gallrar

(Med fokus på motiv och syfte)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Engagera allmänheten i gallringsarbetet

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Tydligare riktlinjer för hur gallringsarbetet skall utföras

(När, hur och av vem, formulerade i styrdokument eller liknande)

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Mer frekvent gallring

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Mindre frekvent gallring

1 2 3 4 5

Ingen betydelse Stor betydelse

Andra förändringar

(Ange gärna betydelse 1-5)

Personliga åsikter om gallring

Ange ett alternativ

Fråga 18. Anser du att gallring har en positiv inverkan på utlåningen?

Ja

Nej

Ingen åsikt

Fråga 19. Anser du att gallring gör biblioteket mer attraktivt för användarna?

Ja

Nej

Ingen åsikt

Fråga 20. Anser du att gallring på lång sikt sparar tid för personalen?

Ja

in Nej

in Ingen åsikt

Personliga erfarenheter av gallring

Fråga 21. Har du någon gång fått ta emot kritik från allmänheten efter utfört gallringsarbete?

Beskriv händelsen

Fråga 22. Övriga tankar eller kommentarer

Har du något att tillägga vad gäller gallring eller enkäten?

Tack för er medverkan!

Skicka

Från [Google Dokument](#)

[Anmäl otillåten användning](#) - [Användarvillkor](#) - [Ytterligare villkor](#)

Linnéuniversitetet

Institutionen för kulturvetenskaper

391 82 Kalmar / 351 95 Växjö

Tel 0772-28 80 00

kv@lnu.se

Lnu.se/kv